№ 138 ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ 26 ՅՈՒՆԻՍԻ

1913
ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ 26 ՅՈՒՆԻՍԻ № 138

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 ռուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція «Мшакъ» Сергіевская ул. № 5.
Tiflis, Rédaction „Mschak"
Խմբագրատան տելեֆօն № 2—53.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզվով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10—20 կոպ.
Տպարանի տելեֆօն № 67.

ՄՇԱԿ

Հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція „МШАКЪ".
TIFLIS, Rédaction du journal „MSCHAK".

ՅՈՒԼԻՍԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՑ ՎԵՐՋԸ 6 ՌՈՒԲ.

Բաժանորդագրվել կարելի է իւրաքանչիւր ամսի 1-ից սկսած։

Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաև հին հասցէն և 40 կ. նամականիշ։ ՀԻՆ ՀԱՍՑԷՆ և 40 կ. չուղարկողների խնդիրները՝ հասցէն փոխելու վերաբերմամբ՝ ԿԸ ԹՈՂՆՎԵՆ ԱՆՀԵՏԵՒԱՆՔ։

Յայտարարութիւնների համար պէտք է վճարել I երեսի վրա իւրաքանչիւր տողատեղին (պետիտ)—20 կ., IV երեսի վրա—10 կոպ.։
Կովկասից դուրս գտնվող անձերի և հիմնարկութիւնների յայտարարութիւնները բացառապէս ընդունվում են՝ Մոսկվայում—Центральная Контора Объявленій Торг. Дома Л. и Э. Метцль и К°, և նրա բաժանմունքներում—Պետերբուրգում՝ Морская, 11, Վարշավայում՝ Маршальковская, 130, Վիլնօյում՝ Большая 38, Պարիզում՝ 8 Площадь Биржи.
1913 թւի տարեկան բաժանորդները, որոնք առ 1-ն յունվարի 1914 թ. լրիւ վճարած կլինեն բաժանորդավճար 10 ռուբլին, ձրիաբար կը ստանան հետևեալ 2 գրքերը. 1) «Մշակ» եւ հայ կինը», 2) «Մշակի» քառասնամեակ»։

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

ՄՇԱԿԻ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԻ ԿՈՂՄԻՑ

խնդրվում է այն բաժանորդներին, որոնք վճարել են տարեկան բաժանորդավճարի կէս մասը, ուղարկել նաև երկրորդ մասնավճար 5 ռուբլին, որպէսզի թերթի առաքման գործում յուլիսի 1-ից ընդհատում տեղի չունենայ։

Տարեկան բաժանորդավճարը լրացնողները կը ստանան նաև խոստացված ՊՐԷՄԻԱՆԵՐԸ։

Պայծառ, Աստղիկ և Շողակաթ ՇԻԿԱՆԵԱՆՆԵՐԸ սրտի անհուն ցաւօք յայտնում են բարեկամներին և ծանօթներին՝ առաջիններիս անմոռանալի և սիրելի դստերի, վերջինի անփոխարինելի թոռան

ՇՈՒՐԱՅԻ (ՇՈՒՂԻԿԻ)

մահը, որ տեղի ունեցաւ հրաժեշտի չէնքի սոսկալի կատաստրոֆայի ժամանակ։ Ամբիծը այսօր, երեկոյեան ժամը 7-ին, հանգուցեալի բնակարանում (Բրօսսէ փողոց № 11)։ Մարմնի յուղարկաւորութիւնը վաղը, հինգշաբթի, յունիսի 27-ին, առ. ժ. 10-ին բնակարանից դէպի Քամոյեան եկեղեցին։ Թաղումը Խօջիվանքի գերեզմանատանը։

Բագուի Հայոց Եկեղ.-Ծխական Դպրոցների Հոգաբարձութիւնը յայտարարում է, որ իր խնամքին յանձնված արական և իգական դպրոցներում ազատ դասեր կան հետևեալ առարկաներից.

1)	Կրօն, շաբաթական.	24 դաս
2)	Հայոց լեզու.	24 »
3)	Ռուսաց լեզու և ռուսաց պատմութիւն.	26 »
4)	Մաթեմատիկական առարկաներ՝ Թւաբանութիւն.	43 »
5)	» Հանրահաշիւ, երկրաչափ., ֆիզիկա.	9 »
6)	Նկարչութիւն.	17 »
7)	Ձեռագործ.	18 »
8)	Ընդհ. աշխարհագրութիւն, հայրենագիտութիւն, ընդհ. և հայոց պատմութիւն.	21 »

Դասագինն է 60 ռուբլի։ Ռուսաց լեզուի, մաթեմատիկական և պատմական առարկաների համար նախընտրելի են համալսարանականները։ Գեղարուեստական առարկաների համար պահանջվում է մասնագիտական ցենզ և միջնակարգ դպրոցի վկայական։ Ուսման վկայականները կամ նրանց վաւերացեալ պատճէնները խնդիրների հետ ներկայացնել մինչև յուլիսի 20-ը՝ հետևեալ հասցէով. Баку, Попечительству Армянскихъ церк.-прих. Школъ, Гимназическая улица.
(օ.մ.) ար. 531. 3—1

ԲԺԻՇԿ
ՄԱԿԱՐԵԱՆՑԸ
Մայիսի 15-ից վերսկսեց հիւանդների ընդունելութիւնը
ՊԵՍՏԻԳՕՐՍԿՈՒՄ
Մասնագիտաբար—միզասեռական, վեներական, սիֆիլիս և կաշուի հիւանդութիւններ։
Հասցէն՝ Верхній Гульваръ, д. Зипаловой.
(օ.մ.) ար. 401. 20—15

ԱՄՕԹԱԼԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

Ոչ միայն ամօթալի, այլ և յանցաւոր, աններելի պէտք է համարել այն կռիւը և պատերազմը, որ այժմ սկսել են իրար հետ բալկանեան դաշնակից պետութիւնները։

Երէկվայ հերոսները այսօր դարձել են եղբայրասպաններ։ Կիրքը այնքան կուրացրել է նրանց, շահախնդրութիւնը այնքան մոլորեցրել, մի աւելորդ պատառ մէկ-մէկից խլելու ցանկութիւնը այնքան սաստկացել է, որ նրանք չեն անսում ոչ մեծ պետութիւնների յորդորներին, ոչ իրանց հովանաւոր և պաշտպան Մեծն Ռուսաստանի Վեհապետի խորհուրդներին, և սուր են մերկացրել եղբայրը եղբօր դէմ, ու երէկվայ զինակիցները, դաշնակիցները դարձել են իրար ոխերիմ թշնամիներ։

Բօլգարիան, Սերբիան, Յունաստանը, Չերնօգօրիան դաշն կնքեցին և զինակցեցին մի սուրբ և վեհ գործի համար—տապալել թիւրքական անարգ և վայրագ լուծը, բռնակալութիւնը քրիստոնեայ և կուլտուրական ազգութիւնների վրայից։ Նրանց ջանքերը աջողութեամբ պսակվեցին. նրանք կատարեցին ազատագրական գործ. ըստեղծեցին մի վեհ դիւցազներգութիւն, էպօպէա, որ յաւիտեան յիշատակելի կը մնայ պատմութեան մէջ—նրանք տապալեցին թիւրքական բռնակալութիւնը Եւրոպայում։

Սակայն նրանց այդ հերոսական գործունէութիւնը մթագնվեց նրանով, որ Թիւրքիայից խլած և ազատագրված երկիրների բաժանման ժամանակ դաշնակիցները չը կարողացան համաձայնութեան գալ և գործը հասցրին այնտեղ, որ իրար վրա ձեռք բարձրացրին ու զէնքի օգնութեան դիմեցին՝ վէճը լուծելու համար, փոխանակ դիմելու խաղաղ, իրաւարարական միջոցի կամ արբիտրաժի, ինչպէս առաջարկում էր Ռուսաստանը։

Եւ այդպէս լաւ սկսած գործը, դիւցազնական գործը վերջացաւ եղբայրասպան կռւով։

Այդ կռւի հետևանքները կարող են շատ ծանր և աղէտալի լինել։ Թիւրքիան կարող է օգտվել երէկվայ դաշնակիցների գժտութիւնից և ձգտել յետ խլել իր կորցրած երկիրները։ Այն մեծ ույժը, որ կազմվել էր 4 փոքր պետութիւնների դաշնակցութիւնից, այլևս գոյութիւն չի ունենայ և այդ փոքր պետութիւնները դարձեալ խաղալիք կը լինեն այս և այն մեծ պետութեան ձեռքում և հեշտ կլանվելու առարկայ։ Վերջապէս այն ահագին զոհերը, կորուստները, քայքայումները՝ բարոյական և նիւթական, որոնք առաջ կը գան այդ պատերազմից, տասնեակ տարիներով չեն կարող ուղղվել. և այն օգուտը, որ կը ստանան կռւողները, շատ չնչին կը լինի համեմատելով այդ ահագին կորուստների հետ։

Պատերազմը բալկանեան դաշնակիցների միջև ուղղակի ոճրագործութիւն է հանդէպ քաղաքակրթութեան, հանդէպ պատմութեան և խղճմտանքի։

Հ. Առաքելեան

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

ԼՈՒՐԵՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ ՄԱՍԻՆ

Ալէքսանդրիա.—Կայացաւ մի քանի հազար հայերի միտինգը։ Որոշվեց անյապաղ դիմել կոչով Բերլինի դաշնագիրը ստորագրած պետութիւններին, որպէսզի նրանք հարկադրեն Թիւրքիային բարելաւել հայերի դրութիւնը. որոշվեց միտինգի բանաձևը ուղարկել Լօնդօնի դեսպանաժողովին, Պարիզի ֆինանսական մասնաժողովին և Պետերբուրգի հայասէր կոմիտէտին։ (Հ. Գ.)

[illegible] Կոփ գիւղացի մի խումբ թիւրքահայ պանդուխտ բանւորներ—Թումասեան Գասպար, Գորգէեան Շապօ, Իսօեան Բաշօ և այլք—թւով մօտ 18 հոգի, ընտանիքներով և երեխաներով միասին, մօտ մի ամիս առաջ Կովկասից իրանց հայրենիք վերադառնալիս՝ ճանապարհին, Քէօթէկի մերձակայ Հօռօմ գիւղի մօտ, 7 հեծեալ և 4—5 հետևակ զինված քիւրդերից կազմված մի աւազակախմբի յարձակման են ենթարկվել։ Ամբողջ կարաւանն սոսկված է լինում անձնատուր լինել։ Տղամարդկանց ձեռքն ու ոտքը կապելով չարաչար ծեծելուց յետոյ՝ աւազակները կողոպտում են նրանց փողերը, հագուստները, անկողինները և այլ մանր ու մունր արժէքաւոր իրեր և հեռանում։

Կողոպտվածները Երզրում հասնելով դիմել են կառավարութեանը՝ բողոքելով, բայց սա, ի հարկէ, անհետևանք է թողել այդ դիմումը։ Կառավարութիւնը փոխանակ հետապնդելու աւազակներին՝ ասում է, թէ առանց վկայի և ճշգրիտ փաստերի՝ անկարելի է մեղադրել քիւրդերին և անուանել աւազակ կամ թալանչի։

Իսլամ մոլեռանդ դասակարգն էլ շարունակ խմբերով մօտենում էր կողոպտվածներին և դառն ժպիտով հեգնում էր թշուառներին, մանաւորապէս խօսքը դարձնելով քրիստոնեայ պետութիւնների հասցէին, թէ «ինչո՞ւ այդ «կեղտոտները» ձեզ չը կարողացան պաշտպանել»։

ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՏԱՐՕՆԷՆ

Մուշ, 12 յունիսի

Այս շաբթու հարստահարական մանր դէպքերը շատ ցանցառ են։ Քիւրդերն սկսեր են այս ու այն կողմը խօսիլ, որ «մենք չենք ուզեր հայերուն վնասել, որովհետև մեզ խոստացուած է ինքնավարութիւն, և եթէ շուտով Բադըր-խան-բէյի տղաներն ապստամբին, մենք ալ պիտի միանանք անոնց հետ... Մեր նպատակը,—ըսած են,—հայերուն վնասել չէ, այլ կուզենք՝ ի հարկին հայոց հետ միանալ և մէկ ծրագրով գործել»։

Քիւրդերու խօսքն և գործը չեն համապատասխաներ իրարու։ Հաջի Մուսա և Կասըմ բէյերու մարդիկ զինեալ կը շրջին գիւղերը և իրենց դէմ ոխ է թշնամութիւն ունեցողը կը գնդակահարեն ու կանցնին, ըլլայ դաշտերու մէջ, ըլլայ գիւղերու մօտերը։

Ասոր հանդէպ՝ հայ գիւղացին, ալ այնքան դառն ցնցումներէ ետքը սթափած՝ իր դարաւոր թմրութենէն, կուզէ ոգի ի բռին իր մէկ լծկան եզը, մինչև անգամ իր շապիկը ծախելով զէնք ձեռք բերել, բայց զէնք չկայ, խոչընդոտները անհուն ու անթիւ են հայերու հանդէպ։ Ոմանք ալ թէև կը յաջողին նոյնիսկ քիւրդերու և չէրքէզներու շնորհիւ կրկին ու եռապատիկ գին վճարելով ձեռք բերել զէնք, սակայն այդ միջոցաւ խեղճ, խաղաղ, աշխատասէր գիւղացին չի կրնար ինքզինքը պաշտպանել. վասնզի՝ ենթադրենք, որ գիւղացին զէնք ունի ու կը լծէ իր լուծքը դաշտ գնալ-վարելու. բայց ստիպուած է միշտ իր զէնքը թաքուն պահել։ Ենթադրենք՝ այդ վիճակի մէջ, յանկարծ իր լուծքի վրայ կելնեն մէկ կամ երկու զինեալ ձիաւորներ. ինչ պիտի ընէ այդ պարագային խեղճ գիւղացին, որ գրեթէ կիսամերկ, կուրծքը բաց քաղի կամ մշակութեան ետևէն է. եթէ հասկնայ իսկ, թէ եկողը թշնամի է, չի կրնար ըսել. «Քիւրդ, սպասէ, մինչև որ ես ալ թաքստոցէն զէնքս հանեմ քեզ հետ մրցելու»։

Ահա այս շաբթու այս տեսակ երկու սրտաճմլիկ դէպքեր են պատահեր, որ Դիմկի մօտերը խեղճ նախրորդ մը քնացած պահուն դաշոյններով սպաններ են։ Տեսնողներ եղեր են, որ երկու զինուած քիւրդ անցեր են, բայց չեն համարձակեր նոյնիսկ անոնց անունը տալու։

Անցեալ օր, կրկին վերևի ձևով, Մարգար Սրապեանը, վարդենիսցի մը, դաշտը խոտ քաղելու միջոցին, վրան կը յարձակին 2 զինեալ քիւրդ և առանց այլևայլի զայն կը [illegible] կանները եկած էին Մուշ այսօր խնդրագիր տալու կառավարութեանը։

Շաբթուս ամենէն խօսուն և շահագրգռական դէպքն է տեղւոյս միւթէսարըֆի քաջագործութիւնը, որ 15—20 օր քիւրդերու և հաջի Մուսա-բէյի տունը դեգերելէն յետոյ՝ յաջողեր է հաջի Մուսա-բէյի միջոցով ձեռք բերել Ռաշօ անունով թշուառական անճարակ քիւրդը, որ որպէս թէ Խօսրով էֆ. Ազապապեանի սպանողն է եղեր։ Այս յաջողութեան համար, միւթէսարըֆ Իբրահիմ Ադամ-բէյը խոստացեր է կայմակամութիւն բերել տալ հաջի Մուսա-բէյին։

Գալը գաններուն հովիւ պիտի կարգեն։

Թախիծ

ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐ ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻՑ

Վան, 3 յունիսի

Նախորդ թղթակցութիւններիցս մէկում հաղորդել էի՝ Արծկէ գաւառում մի հայ ընտանիքի սպանութեան լուրը. բայց նրանից յետոյ պարզվեց, որ նա եղել է մի օրիորդ, ինչպէս իր շորերի միջից դուրս հանված դպրոցական վկայականներից իմացվել է, Աստղիկ Գույումճեան անունով, Բայազիդի Արամեան վարժարանի 1908 թւականի աշակերտներից. սրա դիակը լեռներում գտել են բանջար հաւաքող կանայք բոլորովին դրված մի կոտրած անգուկի, շորերի, թիւրքերէն և ֆրանսերէն թերթերի և այլ իրերի հետ։

Վալի Թահսին բէյ, որ, ինչպէս յայտնի է, աւազակ Միր-Մհէյին և Շահիրին դէմ եղած զինւորական գործողութիւններին ընթացք տալու համար Շատախ և ապա Նորդուզ էր գնացել, յետ վերադարձաւ առանց ոչ մի արդիւնքի հասնելու, չը նայած որ նոյն գաւառներում հազարից աւելի զինւորներ և մինչև իսկ թնդանօթներ կային։ Ասում են, որ նա էլ իր նախորդների նման հետևել է սիրաշահելու քաղաքականութեան՝ խոստանալով Միր-Մհէյին ներում, Շաքիրին և որդիներին կառավարական պաշտօններ. բայց նրանք մերժել են, չը վստահանալով անշուշտ տրված խօսքի շիտակութեանը։ Թահսին-բէյ Շատախում հացկերոյթի սեղաններ է տուել քիւրդ էշրաֆներին և 25-ի մօտ հայ երևելիների, անշուշտ նպատակ ունենալով սիրաշահել նրանց այդ միջոցով. իր նախորդ Իզզէթ բէյն էլ այդ ուղղութիւնով փորձեց, բայց յայտնի է, որ ոչ մի հետևանքի չը հասաւ։

Մարակ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ ԴԻՒԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԱՑՈՒԹԵԱՆ ՆԵՐԿԱՅ ՇՐՋԱՆԸ*)

VI

Թող ընթերցողը չը սպասէ ոչ մարգարէի, ոչ քուրմի և ոչ վիճակ ձգող կախարդի պատասխան։ Թող չը սպասէ նա նաև պարզամիտ իդէալիստների անորոշ ու գեղեցիկ դիւրաթեք պատասխանը, որոնք այսօր իլլիւզիաներ են փչում, վաղը յուսախաբութեան ճիչեր արձակում, նայած թէ հեռագիրները ինչ են հաղորդում Արևմուտքից՝ լաւանշան թէ վատանշան մի փաստ։

Մեր պատասխանն է՝ զգուշութիւն, հեռատեսութիւն և գործունէութիւն։

Զգուշութիւն այն կեղծ կոկետութիւնների դէմ, որոնցով երիտասարդ թիւրքերը ջանում են հայ գործիչների ձրի բարեկամութիւնը վաստակել, որպէսզի նախկին 4 տարիների նման կրկին խաբեն ու գործիք դարձնեն հայ կուսակցութիւնը իրանց ձեռքին։ Զգուշութիւն թիւրք կառավարութեան մտերմական հաւաստիացումների դէմ ըէֆօրմների հողի վրա. համիդեան քաղաքականութեան մի առանձնայատուկ հոլովումն է դա՝ ձգձգել խոստումներով, հաւաստիացնել պատրիարքարանին, որպէսզի պետական կրիզիսի ծանր էտապները անցնեն, որպէսզի հայերին շոյելով և յուսադրելով՝ առիթ չը տայ նրանց յարմարագոյն բոպէներից օգտվելու, չը դիմելու գործունէութեան այլ ներգործական ուղիների։ Շողոքորթված չը զգալ և չը կուրանալ այն հանգամանքից, որ թիւրք կառավարութիւնը, մանաւանդ նախկին մեծ վեզիր Մահմուդ Շէվքէթ փաշան գովասանքով են արտայայտվել հայերի հաւատարմութեան և կռւող հայ զինւորների (Բալկաններում) քաջագործութեան մասին։ Ծանօթ է թիւրք կառավարութեան այդ ժարգօնը։ Նոյնիսկ ինքը Աբդուլ Համիդի նման հրէշը արտասանել է գովասանքի այդ խօսքերը հայերի հասցէին ռուս-թիւրքական պատերազմից յետոյ. «Ես սիրում եմ բոլոր հպատակներիս և մանաւանդ իմ հայոց ազգը, որ այժմեան հանգամանքներում ցոյց տուեց [illegible]»—ասել է «մեծ հիւանդը» Ներսէս Վարժապետեանին, շնորհելով սրան օսմանիէ շքանշանը (Ե. Թօփչեան, «Երիտասարդ Թիւրքիան և հայերը», 1909 թ., եր. 281)։ Երևի այդ առանձին «սէրն» է եղել պատճառը, որ Համիդը երեսուն ձիգ տարիների ընթացքում առանձին ագահութեամբ է խմել հայկական արիւնը։ Ուղղակի քաղաքական նախատինք ու բարոյական ապտակ է այն ժողովրդի համար, որ արժանանում է իր արիւնարբու դահիճների հաւատարմական գովքերին։

Մենք ասացինք յօդուածիս 3-րդ մասում, որ հայկական հարցի ներկայ շրջանի բնորոշ կողմը կայանում է նրանում, որ նա առացել է երեք պետութիւնների շահերի հաւասարակշռութեան կռուախնձորի բնաւորութիւն. մի կողմից Անգլիայի և Գերմանիայի, միւս կողմից Ռուսաստանի միջև։ Յարաբերութիւնների այսօրինակ դասաւորութիւնը տալիս է հայկական հարցին մի փափուկ ու նպաստաւոր դրութիւն։ Դա նշանակում է, որ անցքերն ու եղելութիւնները հայկական գաւառներում անուշադրութեան չեն մատնվի այդ տերրիտօրիայի քաղաքական վիճակով և պատկանելութեան փաստով շահագրգռված պետութիւնների կողմից, ինչպէս մենք տեսանք։ Սակայն, կրկնում ենք և կրկնակի ընդգծում, այնպիսի անցքեր ու եղելութիւններ, որոնք ստեղծել կարողանան հարկադրական մօմենտներ և հայկական հարցը քաղաքական ակցիօնի նիւթ դարձնեն պետութիւնների կողմից—առաջ մղեն և փութացնեն սրանց միջամտութիւնը՝ անցքերի վտանգաւոր հետևանքներից խուսափելու համար։ Ահա այդ է պատճառը, որ զգուշութեամբ հանդերձ՝ թիւրք կառավարութեան հանդէպ, չեշտեցինք հեռատեսութեան, քաղաքական լրջմտութեան և գործունէութեան անհրաժեշտութիւնը Եւրոպայի հանդէպ։

Անգլիան և Գերմանիան չը պիտի առանց այլևայլութեան նոր կապերով «բարեկամացած» Թիւրքիային անհանգստացնեն հայկական հարցի համար։ Նրանք շահագրգռված են և կարող են խանգարել, որ մասսայական կոտորածներ տեղի չունենան։ Բայց ասացէք, հայեր, մի՞թէ ձեր ազգային կեանքի ու ձգտումների նպատակակէտը սոսկ ձեր ֆիզիկական եւ-ի—ասել է՝ ձեր կենդանական գոյութեան—ապահովութիւնն է, և ոչ նաև ձեր ստրկական իրաւազրկութեան վերացումը, ասել է՝ ձեր մարդկային-քաղաքացիական իրաւունքների հարցի լուծումը։

Ահա այդ վերջին էմինենտ քաղաքական բնաւորութիւն ունեցող հարցի արմատական լուծման համար չը կայ ուրիշ հնարաւորութիւն, բայց եթէ ստեղծել հարկադրական մօմենտներ և լուրջ հոգսեր եւրոպական կոնցերտի համար։ Իսկ դա կարելի է առաջ բերել միմիայն ազգային կենսունակութեան, քաղաքական գիտակցութեան պօզիտիվ արդիւնքներով։

Մենք չենք ուզում հայ իդէալիստների յիշողութիւնը լարել ու ծանրաբեռնել պատմական շատ դառն օրինակներով։ Եթէ նրանք յուսախաբ տոնով վերյիշում են, որ կարծես ներկայումս կրկնվում են 1878 թւականի խաղերը հայկական հարցի գլխին, թող չը մոռանան յիշել նաև այն դառնագոյն խրատական փորձերը, որ ունեցան իրանց նախորդները՝ հայկական հարցի շուրջը խմբված գործիչները 70—80-ական թւականներին։ Կրկին ոգևորված, կրկին վարդագոյն յոյսերով։

*) Տես «Մշակ» № № 132, 133, 134, 135 և 136.

Եւրոպայի վրա աչք տնկած հայ պատգամաւորութիւնը այնպիսի դառն յուսախաբութեան մատնվեց, որ չը կարողացաւ առանց Բեռլինի կոնգրէսի ներկայացուցիչներին բողոքագիր ուղղելու՝ թողնել Եւրոպան. հիմա միայն հասկանում են հայերը, որ «սխալված են, որովհետև խաղաղասէր եղան»—ասում է բողոքագիրը: Իսկ Խրիմեանի տպաւորութիւնը յայտնի է. ազատութիւնը ձեռք բերելու համար երկաթէ շերեփներ էր յանձնարարում նա: Խորէն Նար-բէյ «հայկական անաջողութեան պատճառը ժողովրդի անտարբերութիւնն ու անգործութիւնն է համարում»: Անգամ Վարժապետեանը «շեշտում է, որ պէտք է պատրաստվել ապագայի համար»: Իսկ Մինաս-Չերազ և Գարեգին վ. Սրուանձտեան «խորհուրդ են տալիս այլևս օտարի վրա յոյս չը դնել, այլ անձամբ պատրաստվել ու գործել»: (Տես Ե. Թօփչեան, նոյնը, եր. 282):

Ովքե՞ր են սրանք, որ շարժման ու ըմբոստութեան կոչի ակնարկներ են անում: Անշուշտ ոչ յեղափոխականներ, նոյնիսկ ոչ փոքր ի շատէ արմատական դէմքեր: Մի շարք չափաւոր, լօյալ ու բարեպաշտ մարդիկ են դրանք, որոնց գլխին հարկաւոր էր դեռ անաջողութեան ծանր գնդանի ճնշումը, որպէսզի ըմբռնել կարողանային մի ազգային ծանրակշիռ պրօբլեմի լուծման կարելիութեան անհրաժեշտ ուղիները, միջոցները:

Այսօր կրկին կանգնած ենք նոյն պրօբլեմի առաջ և կարծես նրա մաշած 35 տարվայ քաշքշուկ պատմութիւնը՝ իր խրատատու դասերով՝ նոր սերնդի գործիչների համար չէ:

Զգուշութիւն, հեռատեսութիւն և գործունէութիւն — կրկնում ենք նորից յօդուածիս վերջաբանում: Առանց յուսախաբութեան, առանց իլլուզիաների:

Համոզված լինել մի բանի մէջ, որ քանի ամուր պահպանվի Ասիական Թիւրքիայի անձեռնմխելիութեան սկզբունքը, քանի [illegible] Բալկաններին յիշեցնող, կատաստրօֆներից, քանի Թիւրք պետութեան կենտրոնում նոր, ուժեղ և ամբողջութիւնը քայքայող ցնցումներ չը լինեն, անկարելի է երբեւէ երազել Թիւրքիայի բաժանման և հայկական գաւառների միացման մասին Կովկասի հետ:

Միւս կողմից՝ քանի շարունակէ Թիւրքահայ ժողովուրդը իր ներկայ տարտամ, քնած ու անտարբեր, կողոպուտի ու հարստահարութեան ենթակայ, կարճ՝ իր առերեւանական մահացման կամ անյայտացման վիճակը, թող չը սպասէ նա Եւրոպայից ակտիվ միջամտութիւն և ռէֆօրմների իրականացման հսկողութիւն. միմիայն մասսայական, ազգային գիտակցական շարժումն է՝ այդ ըմբոստ պահանջագիրը Արևմուտքի հասցէին, որ կարող է դրդել շահագրգռված պետութիւններին՝ օր առաջ ընդառաջել վտանգաւոր բացիներ պարունակող երևոյթին՝ բարեկարգութեան առաջարկներով, եթէ Փոքր-Ասիայի անձեռնմխելիութեան սկզբունքը թանգ է նրանց համար:

Ահա ո՛ր ուղղութեամբ պիտի լարել դրական ույժերի էներգիան:

B. Intimus

ՊԵՏԱԿԱՆ ԴՈՒՄԱ

—o—

ՀԱՅՈՑ ՀԱՐՑԻ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ*)

(Նախագահութեամբ Ռոձեանկոյի)

Ստենօգրաֆիական հաշիւ յունիսի 6-ի նիստի

Միլիւկովի ճառի շարունակութիւնը

Հայերի մասին մեր հոգսերի սկիզբը դրել ենք մենք դեռ Սան-Ստեֆանօյի դաշնադրութիւնը կազմելիս, որի 16-րդ յօդուածով Բ. Դուռը «պարտաւոր է առանց յետագայ յապաղման իրագործել այն բարեկարգութիւններն ու ռէֆօրմները, որոնք տեղական կարիքների համաձայն պահանջվում են այն գաւառներում, որոնք բնակված են հայերով, և երաշխաւորել նրանց ապահովութիւնը քիւրդերի և չերքեզների դէմ»: Այդ պարտաւորութիւնը 1878 թ. Թիւրքիան մեզ՝ Ռուսաստանին է տուել: Բայց պէտք է աւելացնել, որ այն օրվանից միայն Ռուսաստանը չը դարձաւ հայերին հովանաւորողը, և նա այսօր չէ կարող մենակ խառնվել, քանի որ հայկական հարցը դարձաւ միջազգային հարց: Մենք ինքներս այդ ընդունեցինք. արդէն նոյն 1879 թ. մայիսի 30-ին Շուվալովը Սօլսբերիի հետ Լօնդօնում ստորագրեց մեմօրանդումը, որի համաձայն «Սան-Ստեֆանօյի դաշնադրութեամբ հայերի համար որոշված խոստումները բացառապէս չը պէտք է թողնվեն Ռուսաստանին, այլ նմանապէս Անգլիային էլ»: Եւ այդ դրութիւնը ամրապնդված է Բեռլինի դաշնադրութեամբ, որը տուեց հայերին նոր միջազգային երաշխաւորութիւններ, որոնք առաջ չը կային: Բեռլինի կոնգրէսի խորհրդակցութիւններին այդ խնդրի առիթով վիճաբանութիւններ ծագեցին Սօլսբերիի և Կարաթէօդօրի-փաշայի միջև: Այդ վէճերից յետոյ, թիւրքերի, ռուսների և անգլիացիների միջև եղած համաձայնութեամբ, ընդունված է Սան-Ստեֆանօյի դաշնադրութեան այն յօդուածը, որը ես կարդացի, և փոխարինված է Բեռլինի տրակտատի 61-րդ յօդուածով հետեւեալ կարևոր յաւելումով. «Դուռը պարբերաբար այն միջոցների մասին, որ ընդունել է նա այդ ուղղութեամբ, պէտք է յայտնի պետութիւններին, որոնք պէտք է հսկեն նրանց գործադրութեան վրա»:

Եւ այսպէս, պարոնայք, պետութիւնների կոնտրոլ հաստատվեց ռէֆօրմների մասին հաշիւների իւրաքանչիւր տարի ներկայացնելու ձևով: Սակայն հէնց այժմ ես պէտք է ասեմ, որ այդ պարտաւորութիւնը Թիւրքիան երբէք չէ իրագործել: Դեռ այն ժամանակ էլ, 1879 թ. թարմ յիշողութեամբ, Կ. Պօլսի դեսպան Լէյեարդը փորձեց սպառնալ, որ սուլթանը «ենթարկվում է վտանգի՝ զրկվել այդ գաւառների մի քանիսից, եթէ որ չը շտապի գործադրութեան մէջ մտցնել Բեռլինի տրակտատի որոշումները»: Բայց ես ձեզ կը յիշեցնեմ, որ նոյն 1879 թւին էլ Անգլիան կնքեց Թիւրքիայի հետ յայտնի Կիպրոսեան կօնվենցիան, որով պարտաւորվում էր պաշտպանել թիւրքական սահմանները Ռուսաստանից: Եւ Անգլիան լռեց, լռեց ամբողջ 15 տարի: Ի՞նչ կատարվեց այդ միջոցում: Անգլիան ինչ դրութեան մէջ թողեց Հայաստանը, հեռանալով այնտեղից և հարկադրելով մեզ որոշ պասիվութեան: Ես այժմ կը պատմեմ ձեզ այդ դրութեան մասին: Այդ կանխատեսեց հէնց այն ժամանակ 1878 թ. լօրդ Շերբրուկը, ասելով որ անգլիական քաղաքականութիւնը «փակեց հայերի համար դժոխքից դուրս գալու մուտքը»:

Եւ 15 տարի անց՝ անգլիացի Գրէնը լիովին խոստովանեց, որ դրութիւնը աւելի վատթար դարձաւ: Բնական է, քանի որ ազգաբնակութեան յոյսերը արթնացրին, Թիւրքերի ատելութիւնը ուժեղացաւ, իսկ ռէֆօրմների համար ոչ մի ապահովացումն չեղաւ: Այդ հաստատեց անգլիացի մի այլ հրապարակախօս ևս՝ Մակկօլ, որը ասում է. ոչինչ չի արված և «այդ ամօթալի փաստի համար գլխաւորապէս պատասխանատու է Անգլիան»: Վերջապէս մենք ունենք հրապարակախօս Դիլլօնի ցուցմունքները, որը նոյնպէս կը կարդամ ես ձեզ: «1878 թ. մեր միջամտութեամբ հասած արդիւնքների էութիւնը կայանում է նրանում, որ հայկական հինգ վիլայէթներում հաստատվեց կառավարչութեան գազանային սիստեմը, որի համեմատութեամբ Ամերիկայի հարաւային նահանգների ստրկատիրական սիստեմի անգթութիւնները հանդիսանում են աննշան չարագործութիւններ: Մենք հանդիսաւորապէս ոչնչացրինք քաւարանը և ակնյայտնի կերպով աջակցեցինք դժոխքի հիմնման: Մենք ոչ միայն չիրագործեցինք պարտաւորութիւնները, որ մեզ վրա վերցրինք կամովին, հրաժարվելով հաւատալ նրանց՝ Ռուսաստանին, այլ և թոյլ տուինք, որ յիմար կառավարչութեան անկարգ սիստեմը զարգանար անգութ կատարածների գիւական քաղաքականութեան մէջ»: Եւ Դիլլօնը աւելացնում է. «Եթէ որ այդ քաղաքականութեան շուտով վերջ չը դնեն, ապա նա հայկական հարցի վերջնական լուծման կը յանգի», նրա ոչնչացման մաքով անկարելութեան համար: Պարոնայք, հասկանալի է, թէ ինչու միայն Անգլիան այդ 15 տարիների ընթացքում անզօր հանդիսացաւ: Այդ [illegible] ժամանակներս ոչ այլ ոք, եթէ ոչ Կ. Պօլսի բրիտանական դեսպան Լաուզիրը այն անձանց, որոնք նրա մօտ գնացին նման գանգատներով: Նա ասաց. «Մենք, դժբաղդաբար, չունենք զրահակիրներ, որոնք կարողանային դէպի Վան ու Մուշ լողալ, հետևապէս ինչ նշանակութիւն կարող են ունենալ ռէֆօրմի և երաշխաւորութեան բոլոր խօսակցութիւնները»: Պէտք է նկատել, որ այդ պատճառաբանութեան Մակկօլը պատասխանել էր դեռ 1895 թ. «Դուք կը կարողանայիք ուղարկել ձեր զրահակիրները դէպի Արաբիայի ափերը»: Սակայն հէնց նա ցոյց տուաւ, և այդ կատարելապէս ճշմարիտ է, որ Փոքր-Ասիայի այդ մասի վրա իրական հսկումը անմատչելի է անգլիացիների համար և մատչելի չէ ոչ մէկին, բացի հարևան Ռուսաստանից: Միայն Ռուսաստանը կարող է իրականացնել միջազգային կօնտրօլը Հայաստանի վրա: Եւ ես կասեմ ձեզ, որ այդ գեղեցիկ կերպով ըմբռնեց ինքը Անգլիան: Աչք փակելու շրջանի 15 տարիներից յետոյ երբ կրկին սկսեցին ջարդի սարսափները, թելադրված Աբդուլ-Համիդի կողմից, այն ժամանակ անգլիական հասարակական կարծիքը չը կարողացաւ լռել: Նա պահանջեց իր կառավարութիւնից միջամտել ու ներգործել: Բայց որովհետև Անգլիան, ինչպէս որ ես հէնց նոր ասացի, չը կարողացաւ ցոյց տալ անմիջական ներգործութիւն, ապա նա որոշեց, անվստահութիւնը թողնելով, Ռուսաստանին դիմել: Ի՞նչ կատարվեց: Երևաց, որ Ռուսաստանը ինքը իր կողմից մի քանի առարկութիւններ ներկայացրեց. 1894 թ. դեկտեմբերի 12-ին Ռուսաստանը պատասխանեց Անգլիային, որ նա չէ ցանկանում Հայաստանի ինքնավարութիւն: Պարզ է, թէ ինչու: Վախենում էին, որ աւտօնոմիայի իդէաները կանցնեն սահմանը և կը բաժանվեն կայսրութեան հայ ազգաբնակութեան կողմից: Պարոնայք, չէ՞ որ ինքնավարութիւն չէր էլ պահանջվում: Իմ ձեռքս է Արգայլի դուքսի յայտնի գիրքը՝ «Անգլիայի պատասխանատուութիւնը արևելեան խնդրում»: Նա այսպէս է բնորոշում այդ մեր այն ժամանակվայ յայտարարութիւնը. «Ամեն մէկը, ով որևէ բան գիտէ Թիւրքիայի հայկական նահանգների ազգաբնակութեան կացութեան մասին, չի սկսի երազել նրանց մէջ ինքնավար կառավարութիւն մտցնելու մասին, ինչպէս որ Բուլղարիայում: Մինչև մի որոշ ժամանակ ոչինչ չէր պահանջվում, բացի քրիստոնեայ նահանգապետ նշանակելուց»: Պահանջվում էին տարրական բաներ, ինչպէս որ այժմ դրանք պահանջվում են, բայց Ռուսաստանը այնուամենայնիւ կասկածում էր Անգլիային:

(Կը շարունակվի)

*) Տես «Մշակ» № 137.

ԲԱԼԿԱՆԵԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

ԵՂԲԱՅՐԱՍՊԱՆ ԿՌԻՒՆԵՐ

—

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

24 յունիսի

Սալօնիկ.—Բերին 800 գերիներ: Բոլոր հիւանդանոցները և դպրոցները լի են վիրաւորներով: Վիրաւորների թիւը շարունակ աւելանում է:

Յունաց կառավարութիւնը կերակրում է այն 4000 փախստականներին, որոնք փախել են բուլղարների անցած տեղերից: Սալօնիկը պաշտպանող նաւաստիներին հրամայվեց գնալ Գիւմէջէ՝ բուլղար հրոսակախմբերին հալածելու համար:

Բէլգրադ.—Սերբիական զօրքերը ցրուեցան արին բուլղարներին և նորից գրաւեցին Կրիվօլակը:

Սօֆիայի սերբիական հաւատարմատարը բուլղարական կառավարութեանը յանձնեց մի նօտա, որ յայտնում է, թէ բուլղարական զօրքերի նախայարձակ լինելու պատճառով սերբիական կառավարութիւնը, սկսած այսօրվանից, խզում է բոլոր յարաբերութիւնները Բուլղարիայի հետ և յետ է կանչում իր դեսպանին Սօֆիայից:

Անցեալ շաբաթում տեղի ունեցած կռիւները աւելի երկարատև էին ու արիւնահեղ, քան բալկանեան պատերազմի բոլոր կռիւները: Սերբերի զօրքերի կողմից պակսեց մօտ 15,000 մարդ, բուլղարներից՝ 20—25 հազար մարդ:

Սերբ զօրքերը այս բոպէին գրաւեցին Կօչանը և մինչև Բրէգալնիցա ընկած ամբողջ տարածութիւնը, ուր նրանք պէտք է կռւեն բուլղարների աջ թևի միացորդների դէմ, որոնք բռնել են շատ խիստ դիրքեր քաղաքի դիմաց: Յամառ կռւից յետոյ բուլղարները յետ մղվեցին և նահանջեցին անկարգ դէպի Ցարեվօ Սէլօ, թողնելով կռւի տեղում մեծ թւով հրացաններ:

Հակառակ բուլղարների յայտարարութեան, սերբ զօրքերը բնաւ առաջինը չանցան սահմանը: Ընդհակառակն, բուլղարներն անցան սահմանագծով երկու տեղում՝ ս. Նիկոլի մօտերը և Կաֆիբօղազի մօտերը: Երկու յարձակումներն էլ յետ մղվեցին: Վերջին տեղեկութիւնների համաձայն, բուլղարները յարձակւում են գործել Դէչանի մաքսային պահակատեղի վրա:

«Պրես-Բիւրօն» հաղորդում է, որ հինգ օր շարունակվող կռիւը յետ մղեց բուլղարներին ամբողջ գծով: Բուլղարները նահանջում են անկարգ, թողնելով հրացանները և ռազմամթերքները: Բուլղարները սակ ժամանակաւոր աջողութիւն ունեցան Վարդարի և Կրիվալակօվիցայի միջև: Սերբ զօրքերը նահանջեցին այնտեղ վեց կիլօմետր դէպի սկզբնական դիրքերը, որի պատճառով Կրիվալակօվիցան անցաւ բուլղարներին: Բուլղարները ոչ մի կարևոր դիրք գրաւած չունեն, մինչդեռ սերբերը ունեն ռազմագիտական խոշոր նշանակութիւն ունեցող դիրքեր:

Երեկ երրորդ զօրաբանակը կռիւ չունեցաւ: Բուլղարները վեց օր յամառ կերպով փորձեցին կտրել ռազմի գիծը, բայց ստիպված եղան նահանջել խոշոր կորուստներով:

Իշտիբում խօլերա է սկսվել:

Բուլղարական դեսպանը միսսիայի հետ մեկնեց Սօֆիա:

—

Սօֆիա.—Սերբիայում և Չերնօգօրիայում բնակվող բուլղարների շահերի պաշտպանութիւնը յանձնված է Ռուսաստանին:

Կավալան, Դէդէ-աղաչը և Պօրտօլագօսը Եգէյեան ծովում լի են ականներով. նաւերը կանգնելու են ափից 8 մղոն հեռու:

—

Աթէնք.—Զինւորական մինիստրութիւնը հաղորդում է, որ Սարիգեօլի մօտ տեղի ունեցած ճակատամարտում յունաց գունդը յետ մղեց թշնամուն սուիններով առաջին անաջող փորձից յետոյ: Կռւի տեղում յոյները գտան յօշոտված դիակներ:

Թագաւորական հրովարտակով զէնքի է կանչվում ազգային գվարդիան: Բուլղարական նաւահանգիստները դիմող բոլոր շոգենաւերը նայվում են:

Դօյրանի մօտ կռւից յետոյ թշնամին, հալածվելով յոյն զօրքերից, դի-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՌՈՒՍ ԲՆԱԳԷՏՆԵՐԻ ԵՒ ԲԺԻՇԿՆԵՐԻ XIII ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ՇՈՒՐՋԸ

—

Երկուշաբթի, յունիսի 24-ին, ցերեկվայ ժամը 1-ին, Արքունական թատրօնում տեղի ունեցաւ բնագէտների և բժիշկների XIII համագումարի անդամների երրորդ ու վերջին ընդհանուր ժողովը:

Թատրօնը ամբողջապէս լուսաւորված է, համարեա բոլոր տեղերը գրաւված են:

Կովկ. ուսումն. շրջ. հոգ. գ. խ. Ն. Ֆ. Ռուդօլֆը իբրև համագումարի պատուաւոր նախագահ համագումարի վերջին ընդհանուր ժողովը բացված է յայտարարում և խօսքը տալիս է պրօֆ. Ն. Կ. Կօլցօվին: Սա բարձրանալով ամբիոն խօսում է «Կրալի մտածող ձիերը» թեմայով: Բերելով մի շարք կենդանագէտների կարծիքները իր նիւթի մասին, դասախօսը ասում է, որ հնում՝ Արիստոտէլի ժամանակ խիստ տարբերութիւն էր դրվում մարդու հոգու և կենդանու հոգու միջև, ըստ որում մատնանշվում էր, թէ կենդանու—օրինակ՝ շան, ձիու—հոգին գործում է մեքենաբար: Սակայն յետագայում մի շարք գիտնականներ բազմաթիւ փորձերի օգնութեամբ եկան այն եզրակացութեան, թէ անասունի հոգին էլ ընդունակ է զարգացման: Յայտնի է մի ակներև փաստ. Բեռլինում մի ծերունի հարուստ ուսումնականի աջողվել է իր ձիուն սովորեցնել անսխալ կատարել թւաբանութեան չորս գործողութիւնները: Դասախօսը մի շարք մասնագիտական օրինակներով ջանում է ապացուցել խելացի կենդանիների բնական ընդունակութիւնները:

Ապա պրօֆ. Լ. Ա. Տարասէվիչ հանրամատչելի ոճով մի հետաքրքրական բանախօսութիւն արեց «Անաֆիլաքսիայի երևոյթների և նրանց բիօլօգիական նշանակութեան մասին», որով ապացուցեց, որ եթէ մարդու օրգանիզմի մէջ մտնում է սպիտակուցը, այն ժամանակ օրգանիզմը փոխում է իր սովորական դրութիւնը: Միւս [illegible] հակապաշտպանողական հիւթեր: Կանգ առնելով Կովկասում կազմակերպված գիտական ուսումնասիրութեան անհրաժեշտութեան վրա, հռետորը ընդհանուր ծափահարութեան մէջ բաղձանք է յայտնում, որպէսզի Կովկասի համալսարանը օր առաջ իրականանայ:

Ռուդօլֆը, ընդգծելով այն մեծ հետաքրքրութիւնը, որով լսվեց պրօֆ. Տարասէվիչի զեկուցումը, առաջարկում է կրկին շնորհակալութիւն յայտնել պրօֆէսօրին:

Թատրօնը գլղլում է ծափահարութիւնից:

Նախագահ պրօֆ. Կարլուկօվը յայտարարում է ընդմիջում 15 րոպէով:

Ժողովը վերսկսվելուց յետոյ, կարգադիր կօմիտէի գործավար Ս. Ֆ. Լեպսկայէրը կարդում է համագումարի գործունէութեան համառօտ տեղեկագիրը, որից երևաց, որ բնագէտների և բժիշկների XIII համագումարը, որ առաջին անգամ կայացաւ Ռուսաստանի ծայրերկրներից Թիֆլիսում, աչքի ընկաւ իր անդամների թւով, հակառակ սպասվածին. յունիսի 16—24-ը համագումարին մասնակցեցին ընդամենը 3377 հոգի, թէև սկզբից համաձայնութիւն էին յայտնել մասնակցելու 3522 հոգի, որոնց 1068 հոգին միայն Թիֆլիսից: Յիշեալ յունիսի 16—24-ի համագումարի խմբագրական մասնաժողովը հրատարակեց 9 օրագիր, իսկ 10-րդ լրացուցիչ օրագիրը, որի մէջ տըպված կը լինեն բոլոր սեկցիաների որոշումները, լոյս կը տեսնէ սեպտեմբերին: Համագումարը ունեցաւ ընդհանուր եկամուտ 26,200 ռուբլի, որից Թիֆլիսի քաղ. ինքնավարութեան կողմից նպաստ 4500 ր., ժող. լուս. մինիստրութեան 1000 ր., երկր. գլխ. կառավ. 1500 ր., փոխարքայի կարգադրութեամբ կովկասեան զեմստվային գումարներից 3000 ր., առևտրի և արդիւն. մինիստրութիւնից 6000 ր., անդամավճարներից 2700 ր.: Համագումարը ունէր 14 սեկցիաներ և ենթասեկցիաներ, զանազան ցուցահանդէսներ. համագումարի ժամանակ կազմակերպվել են էկսկուրսիաներ մօտակայ տեղերը, ըստ որում էկսկուրսանտները օգտւում էին ձրի բնակարանով և էժան ճանապարհածախսով: Այժմ համագումարի անդամներից համաձայնութիւն են յայտնել մեկնել Թիֆլիսից էկսկուրսիայով հետեւեալ հեռաւոր տեղերը. դէպի Վլադիկավկազ՝ 150 հոգի, Բակուրիանի՝ 130, Երևան—Անի՝ 105, ապա մի քանիսը Ճիաթուրի, Բորժոմ—Բաթում, Սամահին, Բագու: Համագումարի գործերը վարել է պրօֆեսօրներից բաղկացած խորհուրդը:

Այնուհետև կարդացվեց մէկ առ մէկ բոլոր սեկցիաների համառօտ նկարագրութիւնը, թէ ամեն մէկը նրանցից քանի նիստ է ունեցել, քանի զեկուցում է քննել, ինչ որոշումներ է կայացրել և ինչպիսի ցանկութիւն է առաջարկում ընդհանուր ժողովին ի հաստատութիւն:

Բերում ենք միայն հետաքրքրական ցանկութիւնները:

Ընդհանուր ժողովը ծափահարութեամբ հաստատում է ինչպէս վերոյիշեալ, այնպէս և յետագայ բոլոր ցանկութիւնները:

Բժշկական սեկցիան ցանկանում է կազմակերպել Կովկասում հասարակական-բժշկական ույժերը զեմստվօյի հետ միասին:

Անասնաբուժական ենթասեկցիայի ցանկութիւնն է հիմնել Թիֆլիսում բժշկական ֆակուլտէտ, անասնաբուժական ինստիտուտ և բակտերիօլօգիական կայան:

Մասնաւորապէս ընդհանուր ժողովը հաստատում է դարձեալ Ալ. Քալանթարի զեկուցման թէզիսները:

Գիտական անասնաբուժական սեկցիան ցանկանում է ընդլայնած տեսնել Զուրնաբադի հակաժանտախտային կայանը, ուղարկել Կովկաս մի մասնաժողով բորոտութիւն հիւանդութիւնը ուսումնասիրելու համար, հիմնել Կովկասի պօլիտեխնիկումին կից անասնաբուժական ֆակուլտէտ:

Մանկավարժական սեկցիան հետամուտ է զարգացած տեսնել միջնակարգ կրթութիւնը Կովկասում, պակասեցնել էկսկուրսանտների համար երկաթուղային տարիֆը, թոյլատրել ռէալական դպրոցաւարտներին մըտնել բժշկական ֆակուլտէտները, զարգացնել դպրոցից դուրս կրթութիւն տարածող ընկերութիւնների գործունէութիւնը, հիմնել մանկավարժական ինստիտուտ:

Պրօֆ. Օրլանսկին իր կողմից լրացնում է մանկավարժութեան համար հիմնել բժշկահոգեկան լաբօրատօրիաներ:

Այդ բոլոր ցանկութիւնները հաստատվելուց յետոյ՝ նախագահ պրօֆ. Կարլուկօվը զեկուցանում է XIV համագումարի տեղի հարցը, որի առիթով դիմումներ են եղել Եալտայի և Տաշկէնդի քաղաքային ինքնավարութիւնների կողմից: Պրօֆ. Կարլուկօվը առաջարկում է շնորհակալական հեռագիրներ ուղարկել XIII համագումարի անունից յիշեալ քաղաքներին, իսկ XIV համագումարի տեղի մասին լսել Խարկօվից եկած պրօֆէսօր Օսիպօվի յայտարարութիւնը:

Վերջինս մի շարք համոզեցուցիչ օրինակներով շեշտում է, որ Խարկօվը առաջարկութիւն ու իրաւունք ունի հետեւեալ համագումարը տեսնել իր մէջ, և վերջում հրաւիրում է ընդունել Խարկօվի պրօֆեսօրների կոչը՝ համագումարը Խարկով քաղաքում կայացնելու մասին:

Ընդհանուր ժողովը որոշում է բնագէտների և բժիշկների XIV համագումարը գումարել Խարկով քաղաքում 1916 թ.:

Նախագահը հուսկ յետոյ առաջարկում է ընդհանուր ժողովին շնորհակալական հեռագիր ուղարկել համագումարի անունից Կովկասի փոխարքայ կոմս Ի. Ի. Վօրոնցօվ-Դաշկօվին, որ ցոյց տուեց առանձին համակրական վերաբերմունք դէպի համագումարը Թիֆլիսում կայացնելու գաղափարը: Հեռագիրը անմիջապէս խմբագրվեց և կարդացվեց ժողովին, որ ընդունեց ծափահարութեամբ: Ապա նախագահի առաջարկութեամբ ընդհանուր ժողովը առանձին-առանձին շնորհակալութիւն է յայտնում փոխարքայի օգնականներ գեներալ Շատիլօվին և սենատոր Վատացին:

Ռուդօլֆը առաջարկում է շնորհակալութիւն յայտնել համագումարին աջակցող քաղաքային ինքնավարութիւններին, Վլադիկավկազի երկաթուղային և այն նաւային ընկերութիւնների վարչութիւններին, որոնք դիւրացրին համագումարի անդամների ճանապարհորդութիւնը, ինչպէս և զանազան ընկերութիւնների, հաստատութիւնների և այլն:

Մոսկվայի Շանեավսկիի անուան ազատ համալսարանի պրօֆ. Կուլագինը գեղեցիկ ճառով առաջարկում է շնորհակալութիւն յայտնել Կովկասի քաղաքային ինքնավար մարմիններին, մասնաւորապէս Թիֆլիս—յանձին քաղաքագլուխ Ալ. Խատիսեանի այն սրտագին ու ջերմ ընդունելութեան, պարզ ու հացի համար, որ ցոյց տրվեց Ռուսաստանից եկած հիւրերին: Յարգելի պրօֆէսօրը վերջը անկեղծ սրտից մաղթեց զարգացում ու առաջադիմութիւն Կովկասի բոլոր ժողովուրդներին:

Բուռն ու երկար ծափահարութիւն:

Ալ. Խատիսեան զգացված դիմում է մաքուր գիտութիւն բերողներին և բովանդակ սրտից շնորհակալութիւն է յայտնում նրանց:

Անհուն երախտագիտութիւն Ռուսաստանի սիրտ Մոսկվա քաղաքի առաջին գիտութեան տնկարանի պրօֆ. Կարլուկօվին և Շանեավսկիի ազատ համալսարանի ազատամիտ պրօֆ. Կուլագինին: Խատիսեան խնդրում է գիտութեան մարդկանց յայտնել Ռուսաստանում, որ նրանք ճշգօրէն գուշակեցին Կովկասի ազգաբնակութեան միակ անձկալի տենչանքը՝ համալսարան ունենալու անդուսպ ցանկութիւնը, զեմստվօ տեսնելու ջերմ փափագը...

Խատիսեանի խօսքերը ծածկվում են ծափահարութեան պայթումով:

Պրօֆ. Օրշանսկին ընդգծելով գերմանացի պրօֆ. Ֆօն-Կօնվէնցի քարոզի էական ու խոշոր նշանակութիւնը՝ բնութեան յիշատակարանները պահպանելու մասին, առանձնապէս ծանրանում է մարդու հոգու պահպանութեան անհրաժեշտութեան վրա ևս և առաջարկում է ուղարկել քաղաքից երկու օր առաջ մեկնած պրօֆ. Ֆօն-Կօնվէնցին շնորհակալական հեռագիր առաջին անգամ «պաշտպանութիւն» ասէ խօսքերի ցուցումի համար:

Ամբիոն են բարձրանում մի կին և յետոյ մի պարոն և շնորհակալութիւն յայտնում համագումարի օտար տեղերի անդամների կողմից կարգադրիչ կոմիտէին հանրակա-

մեց Սարումիցայի ուղղութեամբ։ Ցոյները ձեռք ձգեցին 12 թնդանօթ ու մեծ քանակութեամբ ռազմամթերք։ Թշնամու կորուստները շատ մեծ են։ Ցոյները պատերազմի սկզբից կորցրել են 10,000 մարդ։

—

Վիեննա.—«Զիւդ-Սլավիշէ Կոր».-ը յենվելով աւստրիական պաշտօնական աղբիւրի վրա, հաղորդում է, որ Աւստրօ-Ունգարիայի յամառ ջանքերը Բուխարէստում կայացնելու ռումինբուլգարական համաձայնութիւն՝ աջողութեամբ չը պսակվեցին։ Լրագիրները դժգոհ են Դանէվից։

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

24 յունիսի

Թէհրան.—Կառավարութիւնը, կամենալով իր կողմը թեքել Սալար-ուդ-Դօվլէի աներոջը—Կուշակուխին, պարգևեց նրան փոխարքայի պատուաւոր թուր։

Ազգաբնակութիւնը համակրանքով չէ վերաբերում մէջլիսի ընտրութիւններին։ Կառավարութիւնը Մէշէդ ուղարկեց մի ազիտատոր Սաղր-ուդ-ուլէմի ընտրութեան դէմ քարոզելու համար։

Շվէդ հրահանգիչները ստանձնեցին ոստիկանութեան կառավարութիւնը։ Նախատեսված են մի շարք ոստիկանական բարենորոգումներ։ Կառավարութիւնը մանրազնին ընտրութիւն է կատարում զինւորների մէջ։

—

Հռոմ.—Բէնգազիից տեղեկացնում են, որ իտալական զօրամասը գնեռ. Տասօնի հրամանատարութեամբ երկու թնդանօթով հանդէս եկաւ ընդդէմ արաբների և ստիպեց նրանց նահանջել խոշոր կորուստներով Զայուի և Ֆախիայի ուղղութեամբ։ Իտալացիք կորցրին մի զինւոր սպանված և 28 վիրաւոր։

—

Հռոմ.—Պարիզում տարածված տեղեկութիւնները իտալական թագաւորի կեանքի դէմ կատարված մահափորձի մասին անհիմն են։

—

Ուրգա.—Խալխի սահմաններում չին զօրքերի երևալը մեծ խրախուսեց ձգեց մոնղօլ-մինիստրների և իշխանների շրջանում, որոնց մէջև սկսվել է երկպառակութիւն։

Մոնղօլական կառավարութիւնը բոլոր զօրամասերը ուղարկեց դէպի Խալխի սահմանները։

—

Պարիզ.—Պալատը 339 ձայնով ընդդէմ 223-ի ընդունեց զինւորական օրինագծի այն յօդուածը, որ սահմանում է ինկական ծառայութեան 3-ամեայ ժամանակամիջոց։

—

Իօհաննէսբուրգ.—Րէնդի շրջանում ամենուրեք հանքային բանւորները աշխատանքները վերսկսեցին։

—

Մոսկվա.—Ընդամենը գործադուլ են յայտարարել 3685 բանւոր։

ՔԵԱՐԻՄ-ԽԱՆԻ ՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

—

Թաւրիզ, 20 յունիսի

«Մշակի» ընթերցողներին յայտնի է Ղարադաղի խաներից Ղարաման-խանի դէմ մղված դատի վախճանը, որով յիշեալ խանը ստորագրեց 800 թումանի երաշխաւորեալ մուրհակ $1^1/_2$ ամսից վճարելու պայմանով և տուեց առանձին թուղթ, որի զօրութեամբ իրաւունք չը պէտք է ունենայ հայերին նեղել, նրանց գործերին խառնվել, բացի իր կալուածական գործերից։

Մնում էր աջողակ հետևանքի հասցնել Քէյվանի խան և կալուածատէր Քեարիմ-խան Րաշիդ-ուդ-Դօվլէի դէմ սկսված դատը, որ երկար ժամանակ ու ջանք է խլել Սարպատականի առաջնորդարանից։ Նահանգապետի կողմից կարգադրվել էր, որ Քէյվանցի հայ շինականները գան Թաւրիզ ներկայ լինելու դատաստանին և երդում կատարելու ըստ պահանջման Քեարիմ-խանի։ Գիւղացիները եկել են արդէն, որոնց փոխանորդներն են աղա Զաքարիա Նազարբէգեան և Աբրահամ Մելիք-Ջհանեան։ Առաջին իսկ դատաստանում Քեարիմը, զգալով իր չարաչար պարտութիւնը, աղերսանօք խնդրեց Շուջա-ուդ-Դօվլէից, որ գործը յանձնվի հայոց առաջնորդին, որտեղում հաշտութեամբ կը վերջացնէ։ Արդարև Զ. Նազարբէգեանի և առաջնորդ Մելիք-Թանգեանի միջոցով ու աշխատութեամբ Քեարիմ-խանը 40,000 թուման՝ գիւղացոց հին ու նոր պահանջները, մասնաւոր շինօղութիւններից յետոյ, պարտական մնաց գիւղացոց. ըստ որում կանխիկ դրամ չունէր հատուցանելու համար 40,000 թումանի պարտքը, ուստի իր առաջարկութեամբ հետևեալ գիւղերն և հողային մասերը տուեց պարտքի փոխարէն։ 1) Մզգա գիւղը, ամբողջ, 2) Սէրն գիւղը, ամբողջ, 3) Բերդի գիւղը, ամբողջ, 4) Նոքաշէնի $^2/_6$ մասը, 5) Ասրան գիւղի մի մասը, 6) Սիւրիւն գիւղի կէսից աւելին, և մի քանի կտոր ուրիշ հողեր։ Յիշեալ գիւղերում 200 տնից հայ շինականներ կան։

Կալուածագիրը պատրաստված է եղբարք Թումանեանների անունով, հաստատել է հաջի Շուջա-ուդ-Դօվլէն և վաւերացրել ռուսաց հիւպատոսարանը՝ ուր և կայ այժմ։ Գիւղերն և այլ հողերը գտնվում են Սարպատականի առաջնորդարանի տրամադրութեան ներքոյ մինչ ցնոր տնօրինութիւն։

Կայ մի այլ հանգամանք։ Քեարիմ-խանի գործը ընդհիշտ վերջանալու վրա էր, որ Թաւրիզի «բարի պուռց» հայերից մէկը՝ Քեարիմ-խանից մի գումար շորթելու մտօք՝ յայտնեց խանին, որ Քէյվանցի հայերը համաձայն են առանց փոխարինութեան հաշտութիւն կայացնել, միայն առաջնորդն է, որ արգելք է լինում նրանց։ Քեարիմը շտապեց հիւպատոսարան ու յայտնեց դատաձախ հայի խօսքերը, որ հիւպատոսը յայտնեց իսկոյն առաջնորդին։ Հօգով վրդովված՝ Ներսէս վարդապետը անձամբ գնաց հիւպատոսարան և գործի տուութիւնը բացատրեց հիւպատոսին։ Քեարիմը՝ օգտուած սուտյօք յայտարարութիւնից, նոր խնդիր ներկայացրեց հիւպատոսին և պահանջ դրեց մօտ 60,000 թուման հայերից, որպէս մի քանի տարվայ մնացած տուրքեր։ Գործին լաւատեղեակ հիւպատոսարանը նորից հարցը յանձնեց առաջնորդարանին, ուր կարգադրվելու է Քեարիմի երևակայական պահանջը երբ հակակշիռ իր պարտուց, որ 3000 թումանից աւելի չէ լինելու։ Վերջին անգամ Քեարիմի պահանջը դեռևս քննված չէ. անկասկած դա ևս մեզ նպաստաւոր ընթացք է ընդունելու, այնպէս որ Քեարիմի պարտութիւնը կը մնայ նշանաւոր ակտ, որի ազդեցութիւնը բարերար հետևանքներ կարտադրէ Ղարադաղի գիւղացիների վերաբերութեամբ։ Հայերը տէր եղան գիւղերին 40,000 թուման պահանջի փոխարէն, միայն պատրաստ լինելով երդում տալ կրած զրկանքների մասին։ Քեարիմ-խանն ևս պատրաստութիւն յայտնեց երդվելու իր երևակայական պահանջի համար, սակայն դա ջուրն ընկած պլանի համարել։

Քեարիմի փառաւոր պարտութեան համար պարտական ենք թեմակալի և մանաւանդ Նազարբէգեանի անդուլ ջանքերին և ռուսաց հիւպատոսի մարդասէր հովանաւորութեամբ։

Տասն օր առաջ Ուրմիայում անձնական հողի վրա սպանեցին յայտնի կալուածատէր Սալմաստի հայ գիւղերի Հաջի Մահադ Թաղիին իր ծառայի հետ։ Սկզբում ոճիրը հայերին վերագրեցին, բայց յետոյ հաստատվեց, որ սպանութիւնը կատարել է այն թուրքը, որի հետ 30,000 թումանի դատ ունէր սպանվածը։

Լիլաւայի ծխական դպրոցի ակտն ևս կատարվեց։ Այստեղ ամենից առաջ աչքի ընկաւ հոգաբարձուների եռանդուն գործունէութիւնը։ Ոչ միայն անդրամագլուխ դպրոցը այս տարի իր նիւթական պէտքն հոգաց լրիւ, այլ և 1200 թուման մի գումար ևս աւելացրեց առաջիկայ տարվայ համար։

Հայկազուն

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՑԱԽԱԼԻ ԴԷՊՔ

—

Աղէտը, որ բաժին ընկաւ Թիֆլիսին ամսիս 24-ին, սզով պատեց շատերին և մանաւանդ քաղաքային ինքնավարութեան, որին պատկանում է նորօգվող տունը։ Ի հարկէ, անաչառ քննութիւնը ցոյց կը տայ, թէ այդ աղէտը հետևանք էր տարերային կամ անակնկա՞լ դէպքերի, թէ անհոգութեան այն մարդկանց և պաշտօնեաների, որոնց պարտականութիւնն էր հոգ տանել, որ այդպիսի անակնկալ աղէտներ տեղի չունենան։ Առաջին դէպքում՝ մենք միայն ցաւել կարող ենք. երկրորդ դէպքում՝ պահանջել, որ յանցաւորները ենթարկվեն արժանի պատասխանատուութեան և պատժի, որովհետև նրանց անհոգութիւնը պատճառ է դարձել մի քանի մարդկային կեանքերի կորստեան։

Սակայն միւս կողմից մենք ցաւ ենք յայտնում, որ տեղական մամուլի մի մասը ձգտում է այդ աղէտի մէջ նկատել ինչ-որ «սօլօլակային» յանցաւոր գործունէութիւն։ Եթէ պէտք է մեղադրել Թիֆլիսի ինքնավարութիւնը այդ աղէտի համար, այն ժամանակ մեղաւոր են անխտիր բոլոր ձայնաւորները՝ լինեն նրանք սօլօլակցի, նաւթլուղցի, թէ վէրացի, սաբուրթալօցի։ Երբ դատաստանական քննութիւնը կը պարզէ, թէ աղէտի պատճառը որոշ անձինք են, նրանք և կը կրեն իրանց պատիժը։ Այդպիսի աղէտներ պատահում են ամեն տեղ։

Բայց յանցաւորներ չը պէտք է որոնել այս և այն ազգութեան, այս և այն դասակարգի կամ խաւի մէջ։

Խորին ցաւակցութիւն ենք յայտնում զոհերի տէրերին, որոնց վիճակը, անշուշտ, քաղաքային ինքնավարութիւնը թեթևացնելու պարտքին զիտակից է։

Հ. Ա.

ՍՈՍԿԱԼԻ ԿԱՏԱՍՏՐՕՖԱՆ

—

Յունիսի 24-ին Գօլօվինսկի պրօսպեկտի վրա տեղի ունեցած սոսկալի դժբաղդութեան մասին յայտնում ենք հետևեալ լրացուցիչ տեղեկութիւնները, քաղելով ոստիկանապետի օրագրութիւնից։

Յունիսի 24-ին, ցերեկվայ ժամը 11 ու 30 րօպէին, Գօլօվինսկի պրօսպեկտի վրա, քաղաքապատկան տան մէջ, ուր գտնվում է Կրուժօկի ձմերային շէնութիւնը, պատի մէջ դրվեց հինգ սաժէնանոց երկաթեայ ձող, բայց վերջնականապէս չը շինվեց, որի ծանրութիւնից շէնութեան առաջին մասը փլվեց տախտակների վրա, իսկ վերջիններն էլ չը տանելով աղիւսների ու այլ նիւթերի ծանրութիւնը՝ փլվեցին, ընկնելով Գօլօվինսկի պրօսպեկտի մայթի վրա, ուր այդ ժամանակ գտնվում էին շատ մարդիկ։

Պեղումների համար դէպքի տեղը անմիջապէս եկան հրդեհաշէջների խմբի անձինք և 50 զինւոր, ըստ որում աղիւսների ու հողի փլատակների տակից հանվեցին հետևեալ անձանց դիակները.

1) Թիֆլիսեցի Արտէմ Գէորգեան Դանիէլեանցի, 40 տարեկան, որ ապրում է Սուրբ Կարապետի փողոցի № 10 տանը, ունի դերձակի խանութ միևնոյն տան մէջ, ուր եղաւ փլուածքը.

2) Թիֆլիսեցի Արտէմ Սախիմեան Ցարութիւնեանցի, 53 տարեկան, որ ապրում է Ֆօմինեայա փող. սեփ. տանը, № 4, ունի գլխարկի խանութ յիշեալ տան մէջ և

3) Թիֆլիսեցի վաճառական Ալեքսանդր Ազարեան Շիկանեանցի 14 տարեկան աղջկայ, որ ապրում է Բրօսսէ փող. № 11 տանը։

Դիակներն ուղարկվեցին Միքայէլեան հիւանդանոցը։

Բացի դրանից փլատակների տակից հանվեցին ջարդված ու վիրաւորված.

1) Ախալցխեցի Գէորգի Սօլ. Ջավրօվ՝ 35 տարեկան, որ ապրում է Կիպիանօվսկայա փող. սեփ. տանը, № 10. զրաղվում է մասնաւոր փաստաբանութեամբ.

2) Քութայիսի նահանգի բնակիչ Վիկտոր Նիկ. Մատարաձէ, որ ապրում է Ցինէտսկայա փող. № 21 տանը (վրաց դեր. խմբի դերասան).

3) Գօրու գաւ. բնակչի այրի Ելենա Ալէքս. Գուրամիձէ, 38 տարեկան, որ ապրում է Պրաչէչնայա նրբափողոցի № 22 տանը, տնտեսուհի.

4) Թիֆլիսեցի Գրիգորի Պետր. Ամիրաջիբի, 57 տար., որ ապրում է Բէլինսկայա փողոցի № 30 տանը, վարսավիր.

5) Թիֆլիսի բնակչի որդի Լևոն Միխ. Սամարգուլեան, 11 տարեկան, որ ապրում է ծնողների մօտ Ֆելդեանօվսկայա փող. № 15 տանը։

Ներկայումս Միք. հիւանդանոցում պառկած են բժշկութեան համար Ջավրօվը, Մատարաձէն և Գուրամիձէն, իսկ Ամիրաջիբին և Սամարգուլեանին օգնութիւն հասցնելուց յետոյ տուն թողին։

ՀԱՄԵՍՏ ԳՈՐԾԻՉԸ

—

Յունիսի 24-ին, Գօլօվինսկի պրօսպեկտի վրա եղած զոհերի թւումն է նաև Ցարութիւն (Արտէմ) Գէորգեան Դանիէլեանը, արհեստով դերձակ։

Ընթերցողը թերևս կարծէ, որ հանգուցեալը սովորական աննշան դերձակներից մէկն էր, ինչպիսիների թիւը մեզ մօտ շատ է, որոնք չեն մասնակցում մեր ազգային-հասարակական գործունէութեանը։

Ես, որպէս լաւ ծանօթներից մէկը դժբաղդ Արտէմի հասարակական գործունէութեան, սեպուհ պարտքս եմ համարում մի քանի տողով ծանօթացնել հայ հասարակութեանը նրա գործունէութեան հետ։

Կրթութեամբ թերուս Արտէմը, վերջին տարիների ընթացքում եռանդուն մասնակցութիւն էր ցոյց տալիս ազգային-համայնական գործերին և, որպէս բարեխիղճ մէկը, Չուղուրէթի ս. Աստուածածին եկեղեցու ծխականների կողմից ընտրվեց երէցփոխ, վարելով այդ պաշտօնը աւելի քան չորս տարի։

Նրա՝ երէցփոխ ընտրված րօպէին, յիշեալ եկեղեցին չունէր ոչ միայն կանխիկ դրամ, այլ և պարտքեր ունէր։

Սակայն, նրա ջանքերի շնորհիւ, մի քանի տարուց յետոյ, եկեղեցին ազատվելով միանգամայն պարտքերից, իր գանձարկղի մէջ ունեցաւ նաև մի փոքրիկ գումար, որը երբէ կորիզ ընդունելով՝ կարելի կը լինէր ապագայում մի փոքր գումար ևս աւելացնելով՝ վերաբացել Չուղուրէթի հայոց եկեղեցուն կից գտնվող ծխ. դպրոցը, որը, նիւթական միջոցների բացակայութեան շնորհիւ, երկու տարուց աւելի է, ինչ փակվել է, մինչդեռ քաղաքիս այս շրջանը, աւելի քան որևէ շրջան, կարօտ է հայ ծխական դպրոց ունենալուն, որովհետև այս թաղը բազմացած է գլխաւորապէս վրացախօս հայերից, որոնց զաւակները հետզհետէ օտարանում են հայութիւնից և մայրենի լեզուից։

Ապարաղդ Արտէմի հետ, ես, որպէս յիշեալ եկեղեցու ծխական հոգաբարձութեան անդամներից մէկը, շատ անգամներ խօսակցութիւն եմ ունեցել ծխական դպրոցի վերաբացման նկատմամբ և նա մեծ ոգևորութեամբ խօսելով դպրոցի կատարելիք դերի մասին, առաւելապէս Չուղուրէթի նման մի շրջանի վերաբերմամբ, անհամբերութեամբ սպասում էր սեպտեմբերի գալուն, որպէս զի բացված տեսնէր ծխական միակ դպրոցը։

Բայց դժբաղդ պատահարը եկաւ խանգարելու ամեն ինչ։ Հեզահամբոյր և ընկերական Արտէմը չարժանացաւ իր իղձի կատարմանը։

Ցաւակցական հանգիստ եմ մաղթում շատերից սիրված Արտէմին։

Յար. Գասպարեան

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՕՊՕԼԻ ԿՈՒՐՍԵՐԸ ԵՒ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԸ

—

Ալէքսանդրօպօլ, 23 յունիսի

Երեկվայ այցելու ունկնդիրներից առանձին հետաքրքրութիւն ցոյց տուեն և մեծ եռանդով ամեն մի գործնական (կաթնատնտեսութեան) աշխատանքների մասնակցեցին Թիֆլիսի կար ու ձեռագործի դպրոցից եկած կուրսիստկաներից օրիորդ Հայկանոյշ Ֆարաշեան (գանձակեցի) և օր. Սիրանոյշ Յովհաննիսեան (երևանցի). այս կուրսիստկաները 20 հոգի են իրանց վարժուհու ղեկավարութեամբ, որոնց մարշրուտն է Թիֆլիս (մի քանիսը միայն Ալէքսանդրօպօլ), Երևան, Էջմիածին, սրանց նշանաւոր շրջակայքը, գուցէ և Անի։

Կենդանաբուծական ցուցահանդէսի համար տօնավաճառի տեղի վրա եռում են ամեն տեսակ աշխատանքներ, որպէս զի յունիսի 25-ին ամեն ինչ կազմ ու պատրաստ լինի, ցուցադրելիք իրերը իրանց պատշաճ տեղերում դարսվեն։

Յուսալով թէ տեղիս կուրսերին և ցուցահանդէսին կայցելեն Թիֆլիսից յատկապէս եկող բարձրաստիճան պաշտօնեաներից, հաւանականապէս և բնագիտական ու բժշկական համագումարի անդամներից, առանձին հոգատարութեամբ պատրաստութիւններ են տեսնվում, որ շքեղ ընդունելութեան հետ նրանց տրվի և իրանց հետաքրքրութիւնը բաւարարեցնող տնայնագործութեան, գիւղատնտեսական մի քանի ճիւղերի, անասնապահութեան զարգացման աստիճանների և այս ամեն արդիւնաբերութիւնների մասին մի ամփոփ տեղեկութիւն։

Կուրսերի սենեակները, ի պատիւ թանգագին այցելուների, զարդարված կը լինեն ծաղիկներով, գորգերով և դրօշակներով. նրանց ներկայութեամբ նորուս աշակերտները կաթնատնտեսութեան բոլոր մասերից գործնական աշխատութիւններ են կատարելու։

Տնայնագործական բաժնում տորքերի վրա գործելու են գորգեր, շալեր, թաշկինակներ, պաստառներ և այլն։

Դասընթացքները կատարվելու են Սահականուշեան դպրոցի շէնութեան մէջ։

Անասնաբուծական ցուցահանդէս-տօնավաճառը՝ քաղաքային անասնաշուկայի շրջապատ հրապարակում։

Ցուցահանդէսի և փորձացոյցերի համար տնայնագործական իրերը, տորքերը, երկրագործական ամեն տեսակ մեքենաները, գործիքները (որոնք տեղումս են գործադրվում) լինելու են առևտրական դպրոցի ընդարձակ սրահներում։

Հանրակացարաններ պատրաստված են Սահականուշեան դպրոցի մէջ՝ ս. Նշան եկեղեցու բակում և ս. Փրկչի ընդարձակ դպրոցի սենեակներում։

Քաղաքի մէջ այս հանդէսների առիթով նկատվում է մի առանձին շարժում. տեղացիք ուրախ են, թէև ոչ մի զգալի աջակցութիւն դեռ ևս չեն ցոյց տուել։

Կաթնատնտեսութեան գործում օրական սպառում են դեռևս 9—10 պուդ կաթ, որի պուդը գնում են 1 րուբլով։

Արդիւնաբերված իրերը ծախվում են բարեխիղճ գներով, այն է՝ կարագի ֆունտը 50 կ., չանախ պանրի ֆունտը 20 կ., բակշտէյն պանրի ֆունտը 25 կ., չէչիլ պանրի ֆունտը 8 կ.։ Շուտով պատրաստելու են սեր, թել պանիր, շոռ (տվօրօգ), սմետան։

Եղանակը տաք է. բաւական ժամանակ է՝ անձրև չը կայ։ Հողագործները այդ առիթով տխուր են. երէկ երեկոյ մի քանի կաթիլ անձրևեց, իսկ հիւսիսային կողմի լեռների վրայ յորդ անձրևից քաղաքիս միջի առուն (չայը) կէս արշինաչափ հեղեղաջուր անցաւ, որը տևեց մինչև 2 ժամ։

Ն. Ս.

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ՆԱԽԹԱՇԽԱՐՀԻՑ

IV

Դրական-գեղարուեստական ակումբը

Բագու, 15 յունիսի

Անցեալ թղթակցութիւններիցս մէկի մէջ ես արդէն խօսել եմ տեղիս գրական-գեղարուեստական ակումբի մասին. այս անգամ էլ ես ստիպված եմ ծանրանալու նրա վրա, որովհետև լրագրական գործողի պարտականութիւնն է հրապարակ հանել մեր կեանքի թարախոտ վէրքերը, նրանց բժշկելու նպատակով միջոցներ ձեռնարկելու համար, մանաւանդ երբ այդ վէրքերը վարակիչ են շրջապատի համար։

Թողնելով մի այլ անգամվայ ակումբի գրական-գեղարուեստական գործունէութեան մասին խօսելը, ես այս անգամ կամենում եմ հասարակութեան ուշադրութիւնը դարձնել նրա դահլիճում տրվող այսպէս անուանվող «երեկոյթների» վրա։ Ճիշդ է, այդ երեկոյթները ակումբի կողմից չեն տրվում, բայց քանի որ նրանք տեղի են ունենում ակումբի շէնութեան մէջ, քանի որ ակումբի անունը մեծ-մեծ տառերով տպագրվում է աֆիշաների վրա և քանի որ ակումբը ինքը մի մասնաւոր առևտրական հիմնարկութիւն չէ, որը իր նիւթական շահի համար կարող է ամեն ինչ թոյլ տալ իր պատերի մէջ, ուստի և հասարակութիւնը իրաւունք ունի հետաքրքրվել նրանցով, և այդ երեկոյթների պատասխանատուութեան ամենամեծ մասը ընկնում է ակումբի վարչութեան վրա։

Մի ժամանակ նման երեկոյթների շտաբկվարտիրան այսպէս անուանվող «ծովային ժողովարանն» էր, որը այն տեղն էր հասցրել, որ ոստիկանութիւնը ստիպված էր եղել միանգամայն արգելելու այնտեղ նման երեկոյթները. այդ՝ մի համակրելի կարգադրութիւն էր ադմինիստրացիայի կողմից, որովհետև այն ժամանակ՝ երեկոյթների օրերին ժողովարանը իրանից մի կատարեալ հասարակաց տուն էր ներկայացնում, և ուրիշ ոչինչ։

Ժողովարանում երեկոյթները արգելվելուց յետոյ նրանք տեղափոխվեցին «գրական-գեղարուեստական ակումբը» և ահա մի ամբողջ տարի է բուն են դրել այնտեղ։

Ի՞նչ են ներկայացնում իրանցից այդ երեկոյթները։

Այս ու այն անհատը վեր է կենում տեղից, գլխին հաւաքում մի քանի սիրողներ և երեկոյթ դնում. պատրաստում են երկու-երեք պիէս՝ հայերէն, ռուսերէն և թուրքերէն, աւելցնելով վերջը նաև պարեր, հետները են առնում մի քանի որոշ շրջանի և կասկածելի բարոյականի տէր կանանց, օրիորդների և ընկնում փողոցներ՝ տոմսակ

ցարանների համար։

Նախագահը առաջարկում է յատկապէս երախտագիտութիւն յայտնել կազմակերպիչ կօմիտէի նախագահ Բուդօվիչին և օգնական Ալ. Խատիսեանին։

Պրոֆ. Տրետեակովը առաջարկում է շնորհակալութիւն յայտնել ցուցահանդէսը կազմակերպող անձերին։

Ապա մէկ առ մէկ նախագահը համագումարի կողմից շնորհակալութիւն է յայտնում համագումարի գործավարներին, բիւրօյին, կանանց բարձր դասընթացքների, զինւորական մարզիչների վարչութիւններին (բնակարաններ յատկացնելուն համար)։

Բուդօվիչը յայտնելով շնորհակալութիւն անդամների կողմից, կարգադիր կօմիտէի կողմից առանձին երախտագիտութիւն է արտայայտում պրեզիդիումին յանձին նախագահ պրոֆ. Կարլուչօվի և սրա օգնականներ պրոֆեսորներ Կուլագինի և Օրշանսկիի և յանձնում է նրանց ժետոններ և յիշատակ։

Նախագահ պրոֆ. Կարլուչօվը ասում է. «Մի քանի րօպէից յետոյ, համագումարը կը յայտարարվի փակված և մեզանից իւրաքանչիւրը կը մեկնի իր տեղը, տանելով այնքան գեղեցիկ ու վառ յիշողութիւններ հրաշալի Կովկասի մասին։ Մենք այստեղ շատ բան տեսանք և շատերն էլ մեզանից սովորեցին։ Թող ուրեմն այդպիսինները չը թաքցնեն իրանց քանքարները և ծառայեն տեղական ժողովուրդների կուլտուրական զարգացման համար։ Ուժ շատ է տրված, շատ էլ պահանջվում է։ Իսկ մենք թող մեր «երգած» պարտականութիւնը համարենք, ամեն մինը իր տեղում պրօպագանդա անել, որպէս զի Կովկասը ժամ առաջ ստանայ բարձր կրթական հաստատութիւն, որ այնքան անհրաժեշտ է այստեղ։ Եթէ ասում են, որ Պրօմէթէոսը Զևս չաստուածից, շատ տանջանքներից կրակ յափշտակելու համար գամվեց Կովկասի ժայռերին, ուր արծիւը կտցահարեց նրա փորոտիքը, հաւատացէք, կը գայ ժամանակ, երբ Կովկաս կը գան ուսանողներ և գիտնականներ ժողովրդի միջին ապրելու և դէպի լոյս առաջնորդելու համար։ Բնագէտների և բժիշկների XIII համագումարի զրադմունքների վերջին ակորդը թող լինի Կովկասին համալսարան տալու ցանկութիւնը...»։

Ամբողջ թատրոնը մի քանի րօպէ դղրդում է աղմկալի ծափահարութիւնից...

Ուղիղ երեկ. ժամը 6 և 20 րօպէին Բուդօվիչը, մասնաւորելով Կովկասում ռուսաց դպրոցի և Կովկասը ուսումնասիրելու նըկատմամբ համագումարի յայտնած ցանկութիւնների իրագործման կարևորութիւնը, յայտարարում է համագումարը փակված։

Համագումարի անդամները սկսում են փոխադարձաբար հրաժեշտ տալ միմեանց։ Մի տասնեակ խումբ շրջապատում է Ալ. Խատիսեանին և չափ շնորհակալութիւն անում նրան, քաղաքի ցոյց տուած սիրալիր ընդունելութեան համար։

Վերջացնելով մեր նկարագրութիւնը, աւելորդ չենք համարում մասնաւորել նորեթական մի կարևոր անկիւնի վրա։ Խօսքս Անիի փողոցի 105 մարդու համար հոգ տանելու մասին է։ Ցանկալի է, որ այդ հոգատարութիւնը յանձն առնէ Էջմիածինը, որ Անիում պահում է վանահայրութիւն։ Բայց դրա համար անհրաժեշտ է առաջուց հարկաւոր պատրաստութիւնը տեսնել։ Երբ հանգուցեալ Իզմիրլեան կաթողիկոսը իր շքախմբով այցելեց Անին, Թիֆլիսի ընդ. յանձ. կարգադիր մասնաժողովի Ալէքսանդրապօլում գնած ուտեստեղէնը հազիւ բաւականացաւ, այն էլ մի երկու-երեք տասնեակ մարդու համար։ Իսկ այժմ աւելի քան 100 հոգուն կերակրելը կրկնապատիկ դըժուար է։ Ձեռք վարմունել ընդունելու, որ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գէորգ V, որ յայտնի է իր հիւրասիրութեամբ, պատշաճ կարգադրութիւն կանէ՝ Ալէքսանդրապօլում, ինչպէս և Երևանում և Էջմիածնում կամենալու ընդունելութեան մասնաժողովներ։

Անհնարինք ու ժեծամիտ Թիֆլիսեանցը ոչինչ չարաւ օտար գիտնական հիւրերի պատւին, գոնէ պարզերևս դուրս գանք մայր հայրենիքում...

Ե.

ծախելու։ Խաղում են մի կերպ, առանց իրանք անգամ հասկանալու թէ ինչ, առանց մտածելու հասարակութեանը մի բան տալու։ Բայց ամենախայտառակ վախճանալիան ըսկսում է պարերի ժամանակ, դահլիճը լցնում է հասարակաց կանանցով, փողոցից, հիւրանոցներից. նոյնիսկ դէպքեր են եղել, երբ ուղղակի հասարակաց տներից տեղական վիվերները բերել են իրանց հետ փողոցային կանանց ամբողջ խմբեր և առանց որևէ արգելքի նրանց մտցրել գր.-գեղարուեստական ակումբի դահլիճը. և ինչ էր կատարվում այդ ժամանակ այնտեղ, կարելի է տեսնել միայն հասարակաց տներում ու կաֆէ-շանտաններում։

Եւ այդ բոլորը տեսնում են ակումբի անդամները, կառավարիչը, աւագների խորհուրդը։

Եւ սակայն ցաւալին դեռ այդ չէ, կայ մի մեծ վտանգ, որի առաջը, ինչ կերպ էլ լինի, պէտք է առնել. և եթէ ակումբի վարչութիւնը իր նիւթական շահերի տեսակէտից չի ուզում անել այդ, գոնէ լուրջ պէտք է մտածեն դրա մասին մեր դպրոցների ծնողական խորհուրդները։

Բանը նրանումն է, որ ակումբի ախրահրչակ դահլիճը զետեղված է Մարդասիրական Ընկ. շէնութեան մէջ, որի ներքին ծայրերում գտնվում են հայոց օրիորդաց և տղայոց դպրոցները, և հասարակութեան լայն շրջանները սկզբից ի վեր սովորել են անուանելու «հայոց ուսումնարանի դահլիճ» և. իրև այդպիսին աշակերտ-աշակերտուհիների ծնողները հաւատացած են, որ այնտեղ ոչ մի վատ բան կատարվել չի կարող և նոյնիսկ այն ծնողները, որ մենակ իրանց երեխաներին թատրոն կամ երեկոյթ չեն թողնում, առանց որևէ կասկածի ազատ թոյլ են տալիս նրանց յաճախելու ակումբի շէնութեան մէջ տրվող երեկոյթները։

Ահա որտեղ է գտնվում իսկական վտանգը։ 10—15 տարեկան տղայք ու աղջիկները իրանց աչքերի առաջ տեսնում են բարոյական սոսկալի մի անկման պատկեր. նրանց դեռ ևս չը խմորված հոգու մէջ անբարոյականութիւնը խորը արմատներ է գցում. և զարմանալի չէ, երբ ակումբի այս ու այն անկիւններում, կուլիսների ետևում ու ուբօրնեաներում դուք տեսնում էք որևէ աշակերտուհու մի թուրքի հետ գրկված, կամ որևէ 14—15 տարեկան աշակերտի հասարակաց մի կնոջ հետ համբուրվելիս…

Ահա թէ որտեղ է գտնվում իսկական դժբաղդութիւնը. ահա թէ ինչի մասին պէտք է որ առաջ մտածեն մեր դպրոցների ծնողական խորհուրդները. և եթէ չէ կարելի ստիպել, որ «գրական-գեղարուեստական ակումբը» իր դահլիճը կաֆէ-շանտանի չը վերածէ, գոնէ կարելի է ոստիկանութեան միջոցով արգելել աշակերտ-աշակերտուհիների մուտքը այդ անբարոյականութեան ճահիճ-դահլիճը։

Եւ նրանք պարտաւոր են այդ անելու, պարտաւոր են ի սէր մեր մատաղ սերնդի, որ անբարոյականութեան անդունդի ծայրին է կանգնած։

Վաղարշակ Թումանեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

— Թիֆլիսի վաճառականների բանկի խորհրդի նախագահ Արշակ Ն. Միլեան ստացաւ Նովօտէլնիկօվից Կովկասի փոխարքայ կոմս Ի. Ի. Վօրօնցօվ-Դաշկօվից հետևեալ հեռագիրը. «Ողջունում եմ վաճառականական բանկի բացումը, կամենում եմ նոր վարկային ընկերութեանը աջողութիւն իր գործունէութեան մէջ»։

— Կովկասի փոխարքայի պաշտօնակատար գեներալ Շատիլօվը ամառը անցնելու համար մեկնեց Կօջօր ամարանոցը։

— Փոխարքայի քաղաքացիական մասի օգնական սենատոր Վատացին երէկ մեկնեց Ալէքսանդրօպօլ՝ ներկայ լինելու այնտեղի ցուցահանդէսի բացման հանդէսին։

— Երէկվանից Թիֆլիսում բացվեցին ձրի դասընթացքներ բժիշկների, անասնաբոյժների և բժիշկ-ուսանողների համար։ Դասընթացքներում աւանդվելու են այն նորագոյն միջոցները, որոնցով կարելի է բացիօնալ կերպով կռիւ մղել դողերոցք հիւանդութեան դէմ։

— Հայոց Դրամատիկական Ընկերութեան խորհրդի հետ պայմանաւորվել են առաջիկայ թատերաշրջանի համար իբրև բեմիսէօրներ՝ դերասաններ Արմէնեան և Սեւումեան, խմբի համար դերասանուհիներ՝ Աղամեան, Արմէնեան, Գուլազեան, Ցամիկ, դերասան՝ Մանուէլեան. բանակցում է խորհուրդը դերասանուհի Սիրանոյշի և դերասաններ Զարիֆեանի, Շահխաթունիի և այլոց հետ։

— Հայոց Դրամատիկ Խմբակցութեան (Ժողովրդական Տանը գործող) նորընտիր վարչութեան առաջին նիստին տեղի ունեցան պաշտօնավոր անձանց ընտրութիւններ։ Ընտրվեցին նախագահ՝ Գ. Երիցեան, փոխ-նախագահ՝ Ս. Գալստեան, գանձապահ՝ Կ. Շիրինեան, քարտուղար՝ Մ. Սամբոլցեան։ Վարչութիւնը այժմ զբաղված է ռեժիսօրի և սիրողների կազմը նոր ույժերով զօրեղացնելու հարցերով։

— Մեզ խնդրում են ասել, որ Թիֆլիսի և Բաքուի Դրամատիկական Ընկերութիւնների մի խումբ դերասաններ այս ամառ Դիլիջանում տալու են մի շարք կանոնաւոր ներկայացումներ։

— Թիֆլիսի նահանգապետը թոյլատրել է Լէլաշվիլիին հրատարակել վրացերէն մի հասարակական-գրական և երգիծաբանական շաբաթաթերթ «Ջինչարի» անունով։

— Վրաց ազնուականների ընդհանուր ժողովում հարց է բարձրացված նիւթական օգնութիւն հասցնելու օդագնաց Քէրուբովին՝ նոր գործիք ձեռք բերելու համար։

— Մեզ յայտնում են հետևեալը. «Բագուի Հռիփսիմեան օրիորդաց և տղայոց Մեսրոպեան դպրոցների ընթացաւարտ սաները և սաները, թւով 45, էքսկուրսիայի գնացին դէպի հայաբնակ վայրերը ամսիս 13-ին։ Օրիորդաց դպրոցի սանուհիների ղեկավարներն են տ. Մ. Աղամալեան, Սիմ. Հովուեան և Կ. Վարժապետեան։ Տղայոց դպրոցի կողմից՝ Ս. Գրիգորեան և Ար. Թիւնիբէկեան։ Էքսկուրսանտները այցելեցին՝ Թիֆլիս, Ալէքսանդրոպոլ, Երևան, Էջմիածին, Ղարաքիլիսա, դիտելով և ծանօթանալով յիշեալ քաղաքների արժանայիշատակ վայրերի և յիշատակարանների հետ։ Էջմիածնում էքսկուրսանտները ամբողջ կազմով ամսիս 22-ին բաղդ ունեցան ընդունվելու Վեհափառ Կաթողիկոսի կողմից։ Սիմ. Հովուեան ողջոյնի հակիրճ ճառ արտասանեց խմբի կողմից։ Վեհափառը ուրախութիւն յայտնեց մանկավարժական խմբերի ձեռնարկած գործի առիթով, մատնանշելով սպասելիք օգուտները։ Ապա մանրամասն տեղեկութիւններ հարցրեց Բագուի դպրոցների մասին»։

ՈՍՏԻԿԱՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

— Յունիսի 25-ին գիշերվայ ժամը 1-ին Սուդեբնայա փողոցում, № 16 տանը իր մօր բնակարանում թունաւորվեց ռոմխատի աղջիկ օրիորդ Րախսա Կոլիչէվան 30 տարեկան, վարժուհի։ Թունաւորվածը «շուտափոյթ օգնութեան կառքով» տարվեց հիւանդանոց, ուր և մեռաւ։ Կենդանի ժամանակ օրիորդը փորձել էր իրան նետել երկաթուղու տակ, բայց ընկերուհի Նինա Օսիպօվնան թոյլ չէր տուել։ Պատճառը ինքնասպանութեան յայտնի չէ։

— Յունիսի 24-ին 4-րդ ոստիկանատան նախկին գրագիր Լէօնիդ Իշինցկին իր մօր բնակարանում խմեց թոյն և 10 րոպէից յետոյ մեռաւ։ Գրութիւն չը կայ։

— Յունիսի 24-ին Կուկիայի գերեզմանատանը Աննա Զուբաձէն ինքնասպանութիւն գործեց այն պատճառով, որ չափազանց կարօտում էր երեք տարի առաջ մեռած որդուն։

— Յունիսի 24-ին լուղորդները Նիկոլաեվսկայա կամուրջի տակից հանեցին խեղդվելու նպատակով ջուրն ընկած հոգեկան հիւանդ անգործ Վասիլի Զելինսկիին։

ԳԻՏՈՒԹ., ԳՐԱԿԱՆ., ԳԵՂԱՐ.

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մի խումբ ուսուցիչներ. «Մեր Դպրոցը», Ա. տարի, պատկերազարդ, Թիֆլիս, տպ. «Հերմէս», 1913 թ., 78 էջ, գինը 25 կ.։

Սոյն վերատառու թեամբ դասագիրքը քննադատելիս առաջնորդվելու ենք համեմատական մասշտաբով «Դասընկեր» ձեռնարկի՝ որպէս մի համատարած դասագրքի հետ և ըստ այնմ տալու ենք մեր նկատած թերութիւններն ու առաւելութիւնները, որից յետոյ հեշտութեամբ կարելի է եզրակացնել, թէ դասագիրքը ընդունելի կարո՞ղ է համարվել մեր դպրոցներում թէ ոչ։

Ամեն մի գրուածք, ինչպիսի բնոյթ ունենայ նա, լինի դասագիրք, վէպ կամ գիտական մի շարադրութիւն, մեր կարծիքով, անպայմանօրէն պէտք է ունենայ առաջաբան, որից ընթերցող անձինք կարողանան բէլիէֆ գաղափար կազմել գրուածքի առաջացման շարժառիթների մասին, թէ արդեօք գրուածքը հրապարակ գալով ինչպիսի պահանջների է բաւարարութիւն տալու և ո՞ր բացերն է ծածկելու. չենք ժխտում, որ գրուածքի ընթերցումից կարելի է վերոգրեալները հետևեցնել. սակայն որևէ թիւրիմացութիւն կանխելու համար անհրաժեշտ է առաջաբանի գոյութիւնը։

Շատ գրուածքների ու դասագրքերի ենք հանդիպել, որոնք զուրկ են եղել որևէ նախաբանից. ահա այդպիսիների շարքին է դասվելու նաև վերջերումս լոյս տեսած «Մեր Դպրոց» ձեռնարկը։

«Մեր Դպրոցը» համեմատելով Ջիլինգարեանի, Ռաշմաճեանի և Իսահակեանի կազմած «Դասընկերի» հետ՝ տալիս ենք հետևեալ դիտողութիւնները։

Ներկայումս մեծամեծ նուաճումներ է անում ձեռագրից արտագրութիւնը և գիտակցական արտագրութիւնը, ապա ուրեմն անհրաժեշտ է սաներին ծանօթացնել նախ և առաջ ձեռագիր տառերի էլէմէնտների հետ, այլապէս ասած՝ հարկաւոր է այդ նպատակի համար որոշ ժամեր յատկացնել (գրութեան նախավարժութիւններ). սակայն այդ բացը զգալի է նոր կազմած դասագրքի մէջ։ Այնուհետև անհրաժեշտ է զետեղել նաև մի քանի ընդհանուր պատկերներ, որոնց վրա երեխաները կարողանային իրանց միտքը զարգացնել և այդպիսով թերևս սկզբնական շրջանում էլ երեխաների արտայայտվելը դիւրութիւն կը տար ուսուցիչներին ճանաչելու երեխայի հոգին և իմանալու սանի մտածելակերպը և պատկերների ըմբռնման տարբերութիւնը տարբեր աշակերտների մօտ։ Թէ գրութեան նախավարժութիւններ և թէ ընդհանուր պատկերներ կան «Դասընկերի» մէջ, սակայն այնտեղ էլ բաւարար չափով չեն տրված… Արդ՝ այդպիսի նախապատրաստութիւնից յետոյ հեշտութեամբ կարելի է անցնել ձեռագիր այբբենարանին։

Թէ «Մեր Դպրոցի» և թէ «Դասընկերի» այբբենարանը համարեա թէ կազմված է միևնոյն սիստեմով և նիւթի կողմից էլ երկուսն էլ աջող են. միայն մի բան, որով զանազանվում են այդ երկու այբբենարանները, այն է, որ «Դասընկերի» մէջ նոր ուսանելի տառը տպագրված է աւելի սև շրիֆտով, որ աշակերտին մեծ դիւրութիւն է տալիս ուսանելու, մինչ «Մեր Դպրոցում» այդ պակասում է։ Ինչ վերաբերում է ընթերցարանի բաժնին, այսքան կարելի է ասել, որ «Մեր Դպրոցում» ընթերցարանը աւելի խնամքով է մշակված և նիւթերն ու լեզուն աւելի դիւրըմբռնելի են երեխայի համար, քան «Դասընկերում» զետեղվածները։

Յօդուածների առատութեան և նիւթի բազմազանութեան տեսակէտից «Մեր Դպրոցը» գերադասելի է, ուր զետեղված են թւով 76 յօդուածներ, որոնք դասագիրքը դարձնում են հետաքրքրական, և, որ գլխաւորն է, նիւթերը այնպիսի աջողութեամբ են ընտրված, որ իրանց ներքին կազմութեամբ համապատասխանում են երեխայի պարզ ոգուն։ Իսկ որևէ դասագրքի ամբողջութեամբ անցնելը մի ուսումնական տարեշրջանում՝ կախված է դասագրքի որակից, մի բան՝ որին «Մեր Դպրոցը» ամենայն իրաւամբ կարող է բաւարարութիւն տալ։ Զետեղված 76 յօդուածները իրանց մէջ պարունակում են չափազանց հետաքրքրական էջեր և նոր նիւթեր, որ երեխաները ուղղակի կը կլանեն։ Այդ տեսակէտից մօտենալով խնդրին պէտք է ասել, որ գոյութիւն ունեցող դասագրքերից ոչ մէկը չէ համապատասխանում երեխայի ոգուն այնպէս, ինչպէս «Մեր Դպրոցը», մի դասագիրք, որից մեծ հաճոյքով կօգտվեն երեխաները։ «Մեր Դպրոցը» գալով հրապարակ՝ միանգամայն բաւարարութիւն է տալիս մանկավարժական այն պահանջին, որ դասաւանդելի նիւթը պէտք է լինի հետաքրքրական և բազմակողմանի։

Չը պէտք է մոռանալ մի գլխաւոր պարագայ ևս, որ «Մեր Դպրոցի» ընթերցարանի շրջանում աւելի շատ ձեռագիր արտագրութեան նիւթեր կան, քան «Դասընկերում». իսկ դա աւելի քան անհրաժեշտ է, մանաւանդ ներկայումս, երբ ամեն մի մանկավարժից լսվում է, թէ պէտք աշխատել որքան կարելի է ձեռագրից արտագրել տալ սաներին ի նպաստ նրանց թէ ուղղագրութեան և թէ վայելչագրութեան. իսկ այդ պահանջին բաւարարութիւն կարող է տալ միայն «Մեր Դպրոցի» ընթերցարանը։ Բացի այդ՝ նկատի պէտք է առնել և հետևեալը. «Մեր Դպրոցի» ընթերցարանում ամեն մի յօդուած վերջանում է որոշ հարցմունքներով, որոնց անհրաժեշտօրէն պատասխանելու է իւրաքանչիւր աշակերտ, իսկ այդ քիչ չի նպաստում երեխայի նաև մտաւոր զարգացմանը։ Այս վերջին անհրաժեշտ պայմանները բացակայում են «Դասընկերից» և մանաւանդ «Դասընկերում» ընթերցանութեան նիւթեր քիչ կան, թւով 43։

Անշուշտ ամեն մի դասագիրք կազմելիս հեղինակները աչքաթող չը պէտք է անեն ամենաէական հանգամանքը. դա այն է, որ դասագրքերի աջողութեամբ պսակվելը կախված է նաև գործադրողներից. բայց այժմ գործադրողները մեզանում ովքե՞ր են, եթէ ոչ միջնակարգ դպրոցաւարտները, որոնք դեռ ևս ուղեցոյցների կարիք են զգում. իսկ նոր դասագիրքը այդ տեսակէտից բաւարարութիւն չի տալիս, որով և ուսուցիչների համար ստեղծում է որոշ անյարմարութիւններ։ Հէնց այդ տեսակէտից ցանկալի կը լինէր, որ ձեռնարկի վերջը կցվէր նաև համառօտ բացատրութիւն գործադրողներին՝ նման «Դասընկերի»։ Տպագրութիւնը բաւականին մաքուր է, թուղթը լաւ, գինն էլ բոլորին մատչելի, նոյնիսկ շատ էժան. այնպէս որ յանձնարարելի է բոլորին։ Մեր դատողութիւնները տալով հանդերձ, գալիս ենք այն եզրակացութեան, որ «Մեր Դպրոցը» որպէս ձեռնարկ հայոց լեզուի համար միանգամայն ընդունելի կարող է համարվել մեր դպրոցներում, սակայն սպառումը կախված է գրական շուկայից, ուր հաւասարաչափ, գուցէ և աւելի կարող է մրցել իր նմանների հետ։

Աստ. Վարդանեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, 14 յունիսի

Եթէ չեմ սխալվում, մօտ մի տարի կը լինի արդէն, ինչ Քամոյենց եկեղեցու հոգաբարձութեան կարգադրութեամբ՝ այդ եկեղեցում երգում էր Խուդադեան որբանոցի որբուհիների երգեցիկ խումբը, շատ կանոնաւոր և շատ տպաւորիչ։ Սակայն ի դժբաղդութիւն աղօթողներիս, երևի ինչ-ինչ շարժառիթներից դրդված, վերջերս հոգաբարձութիւնը այդ խումբը փոխարինել է մի այնպիսի աններդաշնակ խմբով, որը համեմատելով նախորդ խմբի հետ՝ մեծ դժգոհութիւն է առաջ բերել ժամաւորների մէջ։ Որ այդ նոր խումբը աւելի մեծ է և կարելի էր աւելի ուժեղ և աւելի ներդաշնակ խումբ պատրաստել՝ սա կասկածից դուրս է։ Սակայն մի բան շատ պարզ է, որ այդ նոր խմբի պետը թէև ինքը աջող ձայն ունի և լաւ է երգում, բայց անպատրաստ է խումբ կազմելու և կառավարելու։

Իմ ստացած տպաւորութիւնը թելադրում է ասել, որ նոր խմբապետը արուեստագէտ չէ. ուրեմն նախ հարկաւոր էր այդ խումբը պատրաստել, յետոյ փոխարինել։

Արդ՝ եթէ խմբի փոփոխութիւնը կապ է ունեցել մի քանի աւելորդ ռուբլիների հետ, այդ դէպքում ես կասեմ, որ եթէ հոգաբարձութիւնը այդ մասին մի ծանուցում անէր, ժամաւորները և ծխականները մեծ ուրախութեամբ իրանց վրա կընդունէին այդ ծախսը։ Օրինակ՝ ես անտրտունջ ամսական 1—2 ր. կը տայի, եթէ շնորհքով երգողներ լինէին. այնպէս էլ շատ շատերը, որոնց կարծիքների հետ ծանօթ եմ։

Խոստովանում եմ, որ ես ժամասէրներից չեմ եղել։ Սակայն որբուհիների խմբի երգեցողութիւնը այնքան ազդել էր և այնքան հաճելի էր ինձ, որ ամեն կիրակի մինչև պատարագի վերջը անձանձրոյթ լսում էի և չէի յագենում։ Եւ, այժմ, սրանից հետևում է, որ լաւ ժամասացութիւնից շատ բան է կախված։ Խօսքս այն մարդկանց մասին չէ, ի հարկէ, որոնց համար եկեղեցին և կանոնաւոր երգեցողութիւնը նշանակութիւն չունեն։ Թերևս նոր խմբի կազմի մէջ էլ կան այնպիսի խմորվածներ. այդ ես չը գիտեմ. սակայն փաստն այն է, որ այսօրվայ նոր խումբը շատ գռեհիկ է և դրանով հոգաբարձութիւնը չէ կարող ժամաւորները գրաւել։

Որևէ մի պրօտէժէի մի կտոր հաց տալու համար՝ հոգաբարձութիւնն իրաւունք չունի մի հաստատութիւն արհամարհանքի ենթարկել։ Դրանով ապացուցվում է, որ կողմնակցութիւններ ու նեղ համակրանքներ կան ի նկատի և դրանց զոհվում է բուն գործը։

Ժամաւոր

Խմբագիր՝ Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Ց. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԾԵՐԱՑԱԾՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

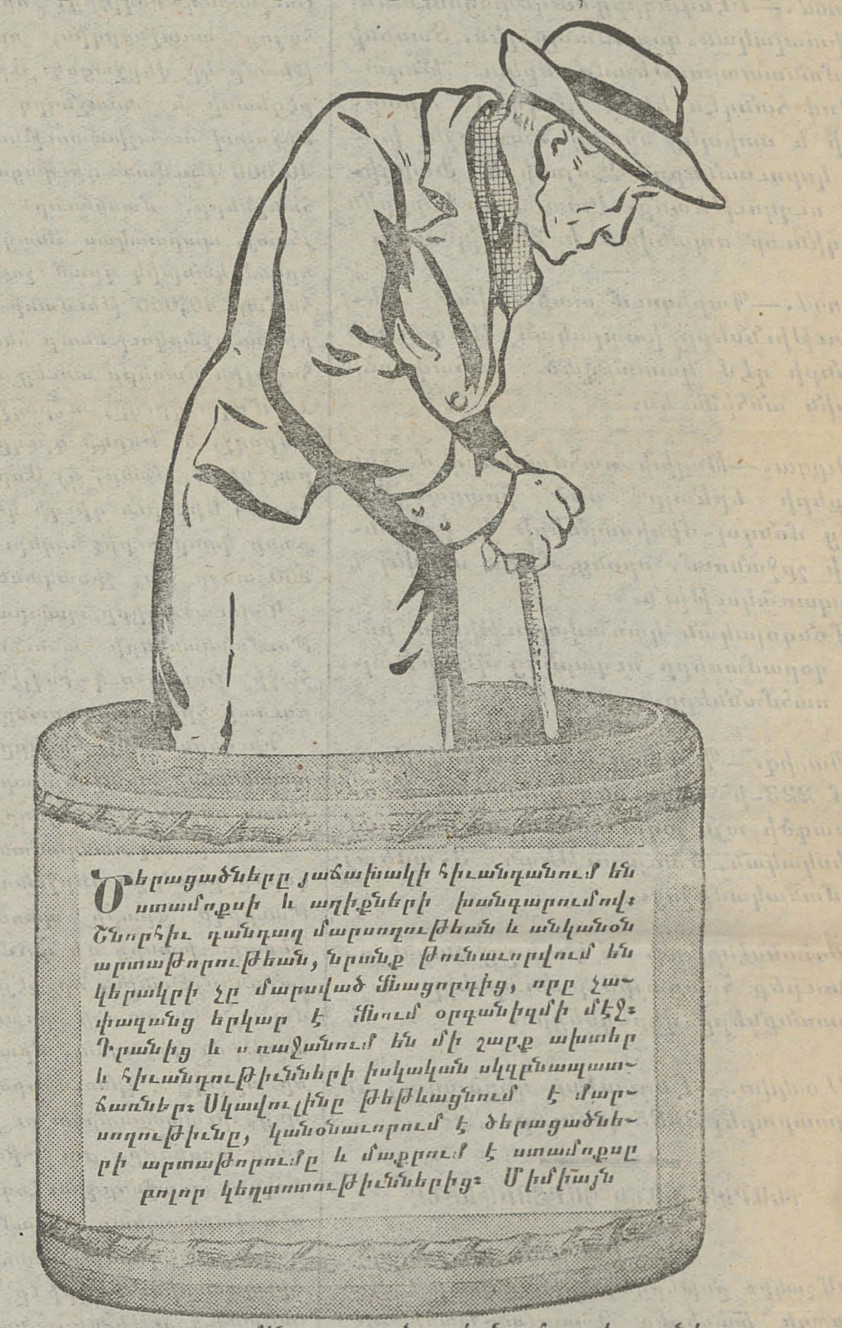

Սկավուլինն է ամենալաւ լուծողականը հասակաւորների համար։ Սկավուլինը—գեղհատիկներ է առանց հոտի և համի, չէ գրգռում, ներգործում է մեղմ և դուրեկան կերպով ու բժշկում է նոյնիսկ խրօնիքական կապութիւնը։ Ծախվում է բոլոր դեղատներում։

ՍԿԱՎՈՒԼԻՆ։

(В. 37685)

ԻՒՐԻԵՎԻ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԱՄԱԼՍ. ԴԱՍԸՆԹԱՑՔՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ԿՈՂՄԻՑ

(Լուսաւորութեան Մինիստրութեան իրաւասութեան ներքոյ գտնվող)

Բացված է խնդիրների ընդունելութիւնը I, II, III, IV և V կուրսերը բժշկական ֆակուլտէտի, I, II, III և IV կուրսերը բնագիտա-պատմական և մաթեմատիկական ֆակուլտէտների և I և II կուրսերը ատամնաբուժական բաժանմունքի համար։ Դասընթացքները ներկայացնում են իրանցից բարձրագոյն դպրոց. ծրագիրը համապատասխանում է համալսարանների ծրագրին և հաստատված է Լուսաւորութեան Մինիստրութեան կողմից։ Ընդունվում են երկու սեռի անձեր։ Ուսման վճարը՝ բժշկական ֆակուլտէտի իւրաքանչիւր սիմէստրը 75 ր., բնագիտա-պատմական և մաթեմատիկական ֆակուլտէտինը 50 ր., իսկ ատամնաբուժական բաժանմունքինը 85 ր.։ Խնդիրները տրվում են դասընթացքների վարչութեան անունով (Юрьевъ, Лифл. губ., Канцелярія Юрьевскихъ Частныхъ Университетскихъ Курсовъ, уголъ Глиняной и Промышленной улицъ).

529. 2—1

Հ.

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

1913 թւի ապրիլի 18-ից մինչև 1914 թ. ապրիլի 17-ը։ (Ժամերը նշանակված են Թիֆլիսի ժամանակով)

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ՄԵԿՆՈՒՄ Է

ԲԱԳՈՒ.—**Արագ գնացքը** № 6—10 ժ. 16 ր. առ., հասնում է Աղստաֆա 12 ժ. 34 ր., Գանձակ 3 ժ., Հաջի-Կաբուլ 8 ժ. 6 ր. եր., Եւլախ 4 ժ. 31 ր., Բագու 11 ժ. 13 ր. գիշ.։ **Պոստային գնացքը** № 4—10 ժ. 16 ր. գիշ., հասնում է Աղստաֆա 1 ժ. 6 ր. գիշ., Գանձակ 4 ժ. 16 ր. առ., Եւլախ 6 ժ. 15 ր. առ., Հաջի-Կաբուլ 10 ժ. 46 ր. առ., Բագու 3 ժ. 31 ր. ցեր.։ **Մարդատար գնացքը** № 8—6 ժ. 29 ր. եր., հասնում է Աղստաֆա 8 ժ. 50 ր. եր., Գանձակ 11 ժ. 23 ր. գիշ., Եւլախ 1 ժ. 1 ր. առ., Հաջի-Կաբուլ 4 ժ. 42 ր. առ., Բագու 7 ժ. 53 ր. առ., **Խառն գնացքը** № 106 (Մարդատարի արագութեամբ ապրանքների համար)—4 ժ. 23 ր. առ., հասնում է Աղստաֆա 8 ժ. 41 ր. առ., Գանձակ 1 ժ. 7 ր. ցեր., Եւլախ 5 ժ. 19 ր. ցեր., Հաջի-Կաբուլ 12 ժ. 29 ր. գիշ., Բագու 7 ժ. 28 ր. առ.։

ԲԱԹՈՒՄ.—**Պոստային գնացքը** № 3—9 ժ. 51 ր. առ., հասնում է Միխայլովօ 1 ժ. 56 ր. ցեր., Բաթում 11 ժ. 8 ր. գիշ.։ **Մարդատար գնացքը** № 7—4 ժամ 40 ր. ցերեկվայ, հասնում է Միխայլովօ 8 ժ. 46 ր. եր., Բաթում 5 ժ. 40 ր. առ.։ **Մարդատար գնացքը** № 9—10 ժ. 30 ր. գիշ., հասնում է Միխայլովօ 2 ժ. 31 ր. գիշ., Բաթում 10 ժ. 59 ր. առ.։ **Խառն գնացքը** № 107 (մարդատարի արագութեամբ ապրանքների համար)—2 ժ. 48 ր. գիշ., հասնում է Միխայլովօ 8 ժ. 20 ր. առաւ., Բաթում 10 ժ. 18 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆ.—**Պոստային գնացքը** № 4/3—12 ժ. 51 ր. ցեր., հասնում է Ղարաքիլիսա 8 ժ. 10 ր. եր., Ալէքսանդրոպօլ 11 ժ. 48 ր. գիշ., Էջմիածին 5 ժ. 12 ր. գիշ., Ուլուխանլու 5 ժ. 40 ր. գիշ. (առանց Երևան մտնելու), Նախիջևան 10 ժ. 15 ր. առ., Ջուլֆա 11 ժ. 42 ր. ցեր.։ **Մարդ.-ապրանքատար գնացքը** № 24/23 (միայն II և III կարգի վագոններով)—8 ժ. 8 ր. եր., հասնում է Ղարաքիլիսա 3 ժ. 23 ր. գիշ., Ալէքսանդրոպօլ 6 ժ. 57 ր. առ., Էջմիածին 12 ժ. 10 ր. ցեր., Ուլուխանլու 12 ժ. 38 ր. ցեր., Երևան 1 ժ. 33 ր. ցեր.։ **Մարդատար-ապրանքատար գնացքը** № 14/13—12 ժ. 46 ր. գիշ., հասնում է Ղարաքիլիսա 8 ժ. 13 ր. առ., Ալէքսանդրոպօլ 11 ժ. 50 ր. ցեր., Կարս 4 ժ. 18 ր. ցեր.։

ԲՈՐԺՈՄ.—**Մարդատար գնացքը** № 17/18—8 ժ. 2 ր. առ., հասնում է Գօրի 10 ժ. 41 ր. առ., Բորժոմ 9 ժ. 31 ր. ցեր.։ **Մարդատար** № 19/20—3 ժ. 18 ր. ցեր., հասնում է Գօրի 5 ժ. 59 ր. ցեր., Բորժոմ 1 ժ. 2 ր. երեկ.։

ԹԻՖԼԻՍ Է ՀԱՍՆՈՒՄ

ԲԱԳՈՒԻՑ.—**Արագ գնացքը** № 5—9 ժ. 35 ր. եր. **Պոստային գնացքը** № 3—9 ժ. 1 ր. առ.։ **Մարդատար գնացքը** № 7—3 ժ. 53 ր. ցեր.։ **Խառն գնացքը** № 107—2 ժ. 12 ր. գիշ.։

ԲԱԹՈՒՄԻՑ.—**Պոստային գնացքը** № 4—9 ժ. 16 ր. երեկ.։ **Մարդատար գնացքը** № 8—5 ժ. 54 ր. ցեր.։ **Մարդատար գնացքը** № 10—8 ժ. 40 ր. առ.։ **Խառն գնացքը** № 106—3 ժ. 38 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆԻՑ.—**Պոստային գնացքը** № 4Д/3—7 ժ. 32 ր. եր.։ **Մարդ.-ապրանքատար գնացքը** № 26/25—(II և III կարգի վագոններով)—10 ժ. 50 ր. առ.։ **Մարդ.-ապրանքատար գնացքը** № 16/15—7 ժ. 28 ր. առ.։

ԲՈՐԺՈՄԻՑ.—**Մարդատար գնացքը** № 17/18—7 ժ. 7 ր. եր.։ **Մարդատար գնացքը** № 19/20—7 ժ. 38 ր. առ.։

Типографія канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный